

Eesti Keele Instituut

**SELGED MÕTTED,
SELGE KEEL**

Artiklite kogumik

Eesti Keele Sihtasutus
Tallinn 2012

SISUKORD

Kogumiku väljaandmist on toetanud Haridus- ja Teadusministeerium	Saateks	5
	Selge keele liikumisest maailmas. <i>Katrin Hallik</i>	7
Koostanud ja toimetanud Katrin Hallik ja Katre Kasemets	Euroopa Komisjoni selge kirjutamise kampaaniast. <i>David Crowther</i>	16
Inglise keelest tõlkinud Katrin Hallik ja Katre Kasemets	Ametikeelehoole Soomes. <i>Aino Piehl</i>	20
Soome keelest tõlkinud Maarja Keba	Kuidas luua selge kirjutamise ülikoolikursust? Rootsi näide. <i>Ylva Byrman</i>	48
Küljendanud Merle Moorlat	Selge keele kilde Saksamaalt. <i>Siegfried Breiter</i>	51
Kaanepildi autor Joonas Sildre	Algatustest Belgias. <i>Karine Nicolay</i>	53
Autoriõigus: Eesti Keele Instituut ja autorid, 2012	Sõnumeid Milanost. <i>Valentino Spataro</i>	57
	Portugali teest selge keeleni. <i>Sandra Fisher-Martins</i>	60
	USA selge keele tõus ja langus. Lühiülevaade aastatest 1950–2012. <i>Karen Schriver</i>	63
	Kanada pikaajaline kogemus. <i>Cheryl Stephens</i>	77
	Seaduskeelest Lõuna-Aafrikas. <i>Frances Gordon, Candice Burt</i>	85
Trükkinud AS Pakett		

SAATEKS

Neljas eurokeele kogumik keskendub selge keelele.

Meie ümber on lõputult infot: silte, uudiseid, teateid, e-kirju, juhiseid. Iga päev püüame me orienteeruda erisuunalise info rägastikus. Sageli on info esitatud ühtse jadana, korrastamata kujul, tihedas peenes kirjas või vaibumatu jutuvoona. See väsitab ja koormab. Silm ei seleta, mõte ei haara ja kõrvad ei kuule. Mingil hetkel tekib aina suurem vajadus seda teavet ümber paigutada, sorteerida, teri sõkaldest eraldada, vähendada müra enda ümber.

Selge keele liikumise mõte ongi selles, et meie ümber oleks vähem müra ning et me leiaksime kiiremini otsitava info ja võimaluse ka puhata selles kiirustavas kaoses.

Selles kogumikus annavad ülevaate selge keele arengust ja ettevõtmistest Soome, Rootsi, Saksamaa, Belgia, Itaalia, Portugali, USA, Kanada ja Lõuna-Aafrika selge keele eestvedajad. Euroopa Komisjonis on kolmandat aastat käimas selge kirjutamise kampaania, mis on oma eelkäijast, kampaaniast „Fight the Fog” laiaulatuslikum ja keskendub kõigile 23 ELi ametlikule keelele. Need kõik on näited eri riikide selge keele pioneeride katsetest muuta avalik keelekasutus sõbralikumaks ja kergemini mõistetavaks.

Eestis selge keele liikumist ei ole, samuti pole meil selge keele kasutus seadusega paika pandud. Aga keelekasutajate väikese arvu ja selle tõttu, et meil pole arhailises ja keerulises keeles õigusakte, on eesti keel võrdlemisi heas seisus. Siiski võiksime mõelda sellele, mida meil oleks teiste riikide kogemusest õppida ning millistes valdkondades ja kuidas saaksime oma keelt selgemaks muuta ning koos sellega ka oma igapäevase elu lihtsamaks teha.

Eurokeelehooldajatena oleme rahvusvaheliste selge keele organisatsioonide Clarity ja PLAIN liikmed ning 2011. aasta sügisest

oleme kaasatud ELi kolmeaastasesse projekti IC Clear, mille eesmärk on selge keele konsultantide õppekava koostamine.

Soovime kõigile vähem segaseid mõtteid ja hämakeelt ning rohkem selgeid mõtteid ja klaarkeelt!

Koostajad

SELGE KEELE LIIKUMISEST MAAILMAS

KATRIN HALLIK

Eesti Keele Instituudi eurokeelekorraldaja

Iga vabatahtlik liikumine kasvab välja mingist ühiskonna vajadusest. Nii ka Teise maailmasõja järel tekkinud ja viimasel paaril aastakümnel elavnenud selge keele liikumine. Alguses vedasid liikumist paar vabaühendust ingliskeelsetes riikides. Nüüd on pilt muutunud ja selge keele liikumine on kujunenud riiklikult juhitud tegevuseks mitmel pool. Keset infotihedust soovib tarbija ju liigse pingutuseta aru saada nii seadustest kui ka muudest ametlikest tekstidest, kasutusjuhenditest, ravimiinfost. Euroopa Liidus tehtud uuringu kohaselt ei suuda 25% ELi täiskasvanud elanikest kirjalikku teksti igapäevaelus edukalt kasutada.

MIS ON SELGE KEEL JA MILLEGA TEGELEB SELGE KEELE LIIKUMINE?

Selge keel on selline keel, mis ühiskondlikus keelekasutuses on keskmisele inimesele arusaadav. Selgest keelest on eemaldatud ebavajalik keerukus, kuid alles on jätud stiil. See on lugejakeskne keel.

Eristada tuleb **selget keelt** (ingl *plain language*) ja **arekeelt** (ingl *simple language*). Selge keel on kõigile ühiskonna liikmetele mõeldud lihtsa ja selge vormiga ühemõtteline keelekasutus, arusaadav tarbekeel. Arekeel on lihtsustatud, kergloetav ja -mõistetav keel (näiteks arengupuudega inimeste tarvis).

Tavaliselt eeldatakse ametlikult tekstilt keerukat väljenduslaadi, mis lisavat sõnadele kaalu. Seetõttu peetakse selgekeelset teksti sageli lihtsustatuks ja väheväärtuslikuks ning unustatakse keelelise suhtluse tegelik eesmärk. Vajame aga suhtluses eelkõige seda, et meie sõnum kohale jõuaks ja oodatud tulemuse kaasa tooks. Liigagi tihti on aga tulemus kirjutamise-kõnelemise eesmärgile vastupidine – tarbijal on teksti sisust raske aru saada. Selge teksti kirjutamine nõuab sõnumi täpset läbimõtlemist ja teksti lihvimist.

Selge keel ei seisne üksnes arusaadavas sõnavaaras ja lausestuses, vaid see puudutab laiemalt kogu teksti ülesehitust – väga oluline on teksti visuaalne loetavus ja loogiline järjestus. Vahel aitab palju ka teksti katsetamine tarbija peal.

1970. aastatel hakati selge keele põhimõtetest lähtuvalt dokumente koostama USAs, Kanadas ja Ühendkuningriigis. Ingliskeelses maailmas oli vajadus selgema juriidilise väljenduse järele väga suur, kuna paljud seadustekstid pärinesid kaugest minevikust ja ajalooliselt on juriidiline stiil olnud ilukõneline, äärmiselt keeruka ülesehitusega ja vahel lausa taotluslikult segane.

Inglismaal Rugby linnas asutati 1983. aastal juristide algatusel vabatahtlik ühendus **Clarity**, millel on praegu üle 1000 liikme enam kui 50 riigis.

Clarity on rahvusvaheline, põhiliselt juristidest, keeleinimestest ja ametnikest koosnev ühendus, mille eesmärk on selge keelekasutuse propageerimine eelkõige seadusloomes. Antakse välja ajakirja Clarity, mille varasemaid numbreid on võimalik ka ühenduse kodulehel lugeda. Organisatsioon korraldab üle aasta rahvusvahelisi konverentse ja selge keele toetajate võrgustik suhtleb omavahel tihedalt.

Clarity eesmärk on vältida arhailist, ebaselget ja keerukat juriidilist keelt ning muuta iganenud keeletavasid. Vajadus selle järele on näiteks Ühendkuningriigis väga suur, siinkohal võiks tuua ühe näite kehtivast asjaõigusseadusest (vastu võetud 1925!).

Rent reserved by a lease, and the benefit of every covenant or provision therein contained, having reference to the subject-matter thereof,

and on the lessee's part to be observed or performed, and every condition of re-entry and other condition therein contained, shall be annexed and incident to and shall go with the reversionary estate in the land, or in any part thereof, immediately expectant on the term granted by the lease, notwithstanding severance of that reversionary estate, and without prejudice to any liability affecting a covenantor or his estate.

Sedalaadi seadusteksti tõlkimine (ka arusaadavasse inglise keelde!) oleks meeltemööda ilmselt üksnes pähkclipurejatele. Briti valitsuse kodulehel¹ on näha, et seadustekstide lihtsustamine siiski käib.

Selge keelekasutuse nimel aktiivselt tegutsevaid ühendusi on maailmas teisi, näiteks Plain Language Association International **PLAIN** (loodud Kanadas, nüüd rahvusvaheline), Center for Plain Language (USA), Plain English Plus (Austraalia), Association of Swedish Language Consultants (Rootsi), Português Claro (Portugal). Clarity ja PLAIN on maailmas kaks põhilist organisatsiooni, mis selge keele toetajaid koondavad ning neile vajalikku informatsiooni vahendavad.

Selge keele rakendamise eeskujuna maailmas on **Rootsi**, kus justiitsministeeriumis töötab eelnõude juriidilise ja lingvistilise läbivaatamise talitus, kelle eesmärk on tagada seadusloome juriidiliselt kõrge tase ning selge keel. Ühtegi eelnõud ei võeta vastu selle talituse nõusolekuta. Talituse juures tegutseb ka ELi keeleteenistus, kes suhtleb kõigi ministeeriumide ja ligi neljakümne valitsusasutusega, vahendades muu hulgas terminiküsimusi tõlkijate ja ekspertide vahel.

Rootsis algas selge keele liikumine 1970. aastatel, kui loodi vajalik süsteem selge keelekasutuse riiklikuks korraldamiseks. On avaldatud arvamust, et Rootsis ei ole ilmselt enam ühtegi ametlikku dokumenti, mis keskmisele kodanikule liiga keeruline oleks.

¹ <http://www.legislation.gov.uk>.

Rootsis õpetatakse selgete tekstide koostamist ka Stockholmi Ülikoolis ja Linnaeuse Ülikoolis. Stockholmi Ülikool pakub 3-aastast bakalaureuseõpet rootsi keele konsultandi erialal. Selle eriala lõpetajaid on nüüdseks ligi 350, kellest 66% on leidnud töö keelekonsultandina riigiasutustes, ülikoolides ja ka äriettevõtetes. Avalikus sektoris töötab ligi 40% lõpetanutest. Linnaeuse Ülikoolis on loodud 30 ETCSi ainepunktiga selge keele kaugõppe kursus, mis on mõeldud juba töötavatele ametnikele, ettevõtjatele, ajakirjanikele, tõlkijatele jt.

Rootsi ühiskond näib olevat ületanud valehäbi, mis ametliku keelekasutusega sageli kaasas käib.

Selge keelekasutuse suurepärase näide on ka **Hollandi põhi-seaduse paralleelversioon**. Euroopa keeleõppe raamdokumendi põhjal koostas Hollandi firma BureauTaal tekstide keeletaseme hindamise programmi Texamen, millega hinnati Hollandi põhi-seadust teatud tunnuste (nt kantseleikeel, umbisikuline tegumood, sõnasagedus, nominalisatsioon, lausete pikkus) järgi. Selgus, et põhiseaduse teksti suudavad mõista ainult pooled hollandlased. Seejärel loodi ekspertide tööruhm, kelle ülesanne oli kirjutada põhiseadus ümber nii, et 95% elanikest suudaks seda raskusteta mõista. Uut põhiseaduse teksti kasutatakse paralleelselt ametliku versiooniga.

Euroopa Liidu institutsioonides hakati selge keele vajadusest aktiivsemalt kirjutama 1990. aastatel. 1998. aastal alustati kampaniat „**Fight the Fog**”, mille algatajad olid selge keele asjatundjad Martin Cutts ja Emma Wagner. 2001. aastal Rootsi eesistumise ajal peetud Euroopa õiguse konverentsil oli selge keelekasutus üks peamisi teemasid. Euroopa Komisjon üllitas hiljaaegu ka selge kirjutamise juhiste uuendatud versiooni.² Need katsed ei ole paraku palju vilja kandnud, sest tekstide koostamise masinavärk on hiiglaslik ja toimib aastakümneid inertsest. Euroopa Liidu tekstide

² Euroopa Komisjoni selge keelekasutuse juhised „Kirjuta selgelt”; http://ec.europa.eu/translation/writing/clear_writing/how_to_write_clearly_et.pdf.

koostamise stiil on kujunenud inglise- ja prantsuskeelse juriidilise traditsiooni põhjal, mis on olnudki elitaarne ja liialdav. Peale selle on eriti prantsuskeelses õiguskeeles tavaks kasutada väga pikki lauseid, mida aga ELi tõlkereeglid ei luba poolitada. Nii tekivad ka eesti keelde tõlkides lõputud lohisevad laused. Näiteks järgmine paragrahv sisaldab üksnes ühte lauset.

„Oma teise küsimusega, mis puudutab olukorda, kus sätestatud mittehahalised hüvitised on töötaja või füüsilisest isikust ettevõtja pereliikmena kindlustatud isikutele, kes on sellises hooldusolukorras nagu P. von Chamier-Glisczinski, ette nähtud pädeva riigi sotsiaalkindlustusskeemiga, kuid ei ole ette nähtud elukoha liikmesriigi sotsiaalkindlustusskeemiga, soovib eelotsusetaotluse esitanud kohus teada, kas sellistel asjaoludel nagu põhikohtuasjas on EÜ artiklitega 18, 39 või 49 vastuolus sellised õigusnormid nagu on kehtestatud SGB XI artikliga 34, mille alusel pädev asutus keeldub – vaatamata määruse nr 1408/71 artikliga 19 või vastavalt asjaoludele artikli 22 lõike 1 punktiga b kehtestatud mehhanismidele ja määramata ajaks – hüvitamast teises liikmesriigis asuvas hooldusasutuses viibimise kulusid ulatuses, mis vastab hüvitiste suurusele, millele kõnealusel isikul oleks õigus, kui talle oleks samasugust hooldust osutatud pädevas liikmesriigis asuvas lepingu sõlminud asutuses.”³

Mõju avaldab kindlasti ka see, et tekstide koostajad ei kõnele inglise keelt ehk praegust Euroopa Liidu *lingua franca*’t emakeelena. Euroopa Komisjoni uurimuse kohaselt kirjutab 95% ametnikest eurotekste inglise keeles, kuid neist ainult 13% kõneleb inglise keelt emakeelena. Võõrkeeles on oma mõtet aga alati raskem väljendada ja seetõttu kiputakse kasutama trafarette.

Rootsi eeskujul põhjal on mitmel pool aru saadud, et selge keele konsultante on vaja hakata koolitama ülikooli tasemel. 2010. aasta lõpus algatasid Belgia Kempeni Katoliikliku Kõrgkooli õppejõud rahvusvahelise projekti **IC Clear**, mille eesmärk on koostada selge keelekasutuse ja infodisaini õppekava ning rakendada seda esialgu

³ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62007CJ0208:ET:HTML>.

neljas ülikoolis (Belgias, Portugalis, Austrias ja Kanadas) üheaastase diplomiõppe kursusena (30 ETCSi ainepunkti). Projekti rahastatakse Euroopa Komisjoni pidevõppe programmist. Töörühma tegevuses osaleb ka Eesti Keele Instituudi eurokeelehoolde üksus.

USAs võeti 2010. aastal vastu **selge kirjutamise seadus** (*Plain Writing Act*), mis kohustab valitsusasutusi dokumente selges keeles kirjutama ning ametnikele sellekohaseid koolitusi korraldama. Sedagi võib pidada üksikute pühendunud inimeste aastakümnetepikkuse töö viljaks.

Portugali valitsus tellis 2006. aastal selgekeelsete õigustekstide koostamiseks mitmeosalise programmi **Simplex** (eesmärk oli ka seaduste arvu vähendada). Programm valmis ettevõtjate, kultuuriametnike, juristide, ametiühingute jt ühistööna. Portugalis tegutseva väikeettevõtte Português Claro lobitöö tulemusel avaldatakse Portugali õigusaktide võrguväljaandes iga valitsuse määruse juures ka portugali- ja ingliskeelne selges keeles kokkuvõte.

Selgekeelsust toetavaid näiteid on maailmas palju ja nende põhimõtetega arvestab aina enam inimesi.

KAS KEELENÕUSTAJATE ATESTEERIMINE ON VAJALIK?

Viimastel aastatel on hakatud rääkima vajadusest muuta selge keele praktika professionaalseks elukutseks. Maailmas on palju firmasid, kes keelenõustamise ja selge keele koolituse teenust nii riigi- kui ka eraettevõtetele pakuvad.

2009. aastal esitleti Sydneys PLAINi konverentsil dokumenti „Draft options paper: Professionalising plain language”.⁴ Kirjutise autorid, kes ühtlasi juhivad selge keele liikumist, püüdsid defineerida selget keelt ning välja selgitada, kas selge keelekasutuse

⁴ James, Neil et al, Draft options paper: Professionalising plain language. Sydney, 2009.

hindamiseks on vaja kehtestada standard. Autorite arvates on aeg luua uus rahvusvaheline selge keele institutsioon, mis oleks katusorganisatsioon kõigile teistele selge keele ühendustele ja mis korraldaks keelenõustajate koolitamist ja atesteerimist ning selge keele uurimist.

Kirjutis on tekitanud palju poleemikat ja vastuväitena on öeldud, et standardeid ei saa seada selgele keelele, vaid üksnes keelenõustajate oskustele. Selge keel kuulub kõigile – seda ei saa pidada väikese kvalifitseeritud rühma õiguseks.

Samas on mõistetud, et keelenõustajate atesteerimine oleks oluline samm selge keele professionaalsemaks muutmisel. See oleks garantii nii selgekeelse dokumendi kui ka selge keele koolituse tellijale ning annaks professionaalse staatuse ka praktikule.

Kas standard peaks olema rahvusvaheline või riiklik? Mõnes riigis on selge keelega tegeletud aastakümneid, mujal ollakse selle teadvustamisega alles algusjärgus. Riiklik standard saaks keskenduda kohalikele vajadustele. Iga riik peaks oma standardi siis eraldi koostama ning looma asutuse, mis hindamise ja atesteerimisega tegeleb. See oleks paljudele väiksematele riikidele vähetasuv ettevõtmine. Rahvusvahelise standardi võiks seetõttu koostada keskne atesteerimisasutus ning kohalikud atesteerimisasutused oleksid standardi rakendajad. Sedalaadi atesteerimisteenust oleks võimalik ka teistest riikidest sisse osta. Standardi koostamisel võiksid osaleda selge keele kogukond, Rahvusvaheline Standardiorganisatsioon (ISO), standardi arendamise organisatsioonid (SDOd), ülikoolid jt.

Arutelu standardi vajalikkuse üle on alles alanud ja enne kui tegudeni jõutakse, võib minna veel aastaid. Kas võib juhtuda, et vabatahtlikust algatusest ja missioonitundest võrsunud selge keele liikumine kaotab oma loova jõu, kui keele kasutamist standardi raamidesse suruma hakatakse? Kuidas on võimalik luua kõigile keelele ühtset standardit? Kas toodab see tegevus ka ise bürokraatiat, kui seda näiteks ELi tasemel korraldada? On teisigi küsimusi ning eks aeg näitab, millises suunas liikumine areneb.

PRAKTILISI SOOVITUSI ARUSAADAVAMAKS VÄLJENDUMISEKS

Õigusteaduste professor Joseph Kimble, üks selge keele liikumise eestvedajaid USAs, on andnud järgmisi soovitusi.

1. Kavanda ja kirjuta dokument lugejat silmas pidades. Sinu eesmärk on anda edasi oma mõtteid võimalikult selgelt.
2. Ära anna järele kiusatusele väljenduda ametlikult. Ole loomulik (kuid mitte liiga kõnekeelne). Kujutle, et kõneled otse lugejale.
3. Jäta välja ebavajalikud detailid. Anna edasi üksnes seda informatsiooni, mida lugejal vaja on.
4. Kasuta teksti selgitamiseks näiteid, tabeleid ja loetelusid.
5. Kui võimalik, katseta tarbijale mõeldud teksti enne avaldamist.
6. Pööra tähelepanu dokumendi ülesehitusele – ära kasuta liiga pikki lõike, tõsta oluline tekstis esile.
7. Rühmita seotud mõtted lähestikku ning kasuta loogilist järjestust.
8. Poolita pikad laused.
9. Pikemate dokumentide alguses kasuta lühikokkuvõtet, sisukorda vms.
10. Väljenda olulist verbide, mitte abstraktsete nimisõnade abil.

EESTI NÄIDE

Eesti keelekorralduses on aastakümneid tehtud tõsist tööd selgekeelsuse nimel. Keelekasutajate väikese arvu tõttu on eesti keelt võrreldes paljude teiste keeltega kergem korraldada. Selleteemalisi trükiseid on väga palju ja siinkohal ei ole eesmärk neist ülevaadet anda.

Tahaks üksnes küsida, kuivõrd Eesti ametnik või jurist selge väljendumise hädavajalikkust teadvustab? Kui kindlalt tunneb

end ametliku teksti koostaja eesti keele grammatikas, sõnavali-
kus, stiilis? Kuidas seda kindlustunnet suurendada ja kelle üles-
anne see peaks olema?

Üks näide selle kohta, et ka Eesti seadused vajaksid „tõlget”.
Lõige pärineb töölepingu seadusest.

§ 107. Töölepingu lõpetamine kohtus või töövaidluskomisjonis

(1) Kui kohus või töövaidluskomisjon tuvastab, et töölepingu
ülesütlemine on seadusest tuleneva aluse puudumise või sea-
duse nõuetele mittevastavuse tõttu tühine või vastuolu tõttu
hea usu põhimõttega tühistatud, loetakse, et leping ei ole üles-
ütlemisega lõppenud.⁵

Albert Einstein on öelnud, et kui sa ei suuda arusaadavalt väl-
jenduda, pole sa ise asjast aru saanud.

Artikkel on ilmunud ajakirjas Õiguskeel 2011, nr 3.

⁵ <https://www.riigiteataja.ee/akt/13120899>.

EUROOPA KOMISJONI SELGE KIRJUTAMISE KAMPAANIAST

DAVID CROWTHER

*Euroopa Komisjoni selge kirjutamise rakkerühma
toimetaja ja sekretär*

Inimestel on liigagi tihti kalduvus kirjutada segaselt. Selge kirjutamise oskus ei ole loomulik oskus: seda peab õpetama, treenima ja julgustama. Sellise suure mitmekultuurilise ja -keelise asutuse nagu Euroopa Komisjoni töötajad peavad tihti kirjutama keeles, mis pole nende emakeel, see ei pruugi olla isegi nende teine või kolmas võõrkeel.

Miks komisjoni ametnikud siiski ei kirjuta emakeeles ja ei lase oma tekste peamisesse töökeelde tõlkida? Seepärast, et aeg on tihti piiratud. Tõlkimine on ajamahukas ja seda aega, kui dokument on tõlkimise tõttu „ringlusest väljas”, saab pigem kasutada originaalteksti üle arutamiseks ja selle lihvimiseks. Komisjoni dokumendid läbivad üldjuhul pika konsultatsiooniahela, nii institutsiooni sees kui ka väljaspool seda. Kõik lugejad igas ahela järjus peavad originaalteksti keelt mõistma ning olema võimelised muudatusi ja lisandusi tegema. Niisiis on algusest peale tekstid kirjutatud sobivaimas töökeeles, milleks on inglise keel (üle 90% komisjoni dokumentidest on praegu inglise keeles, enne 1995. aastat oli komisjoni põhitöökeel aga prantsuse keel).

On erinevaid võimalusi, kuidas komisjoni dokumente selgemaks ja seega ka loetavamaks muuta. Üks neist on loomulikult teksti toimetamine enne selle avaldamist või enne, kui see läheb tõlkesse ülejäänud 22 ELi ametlikku keelde. Komisjoni keeleteenistusel on eraldi toimetamise osakond (toimetamise all mõeldakse siin keelelist toimetamist, s.t originaaltekstis kasutatud keele kvaliteedi

tõstmist vastuvõetavale tasemele), kuid kuna osakond on väike ja komisjoni loodud tekstimaht tohutult suur, siis on võimalik toimetada üksnes väga väike osa neist tekstidest. See on keeruline olukord, arvestades et komisjon on üks ELi peamisi poliitika-, õigus- ja konsultatiivdokumentide loojaid. Selles mõttes erineb komisjon palju rahvusvahelistest organisatsioonidest, kuna komisjonis pole keskset kvaliteedikontrolli. Praegune nõudmine rohkem tekste toimetada on suuresti siiski tõlkijate surveavalduse tulemus.

Kuna toimetajad ei jõua komisjonis koostatud kehvamaid tekste piisavalt toimetada, tuleb leida teisi võimalusi segase kirjutamise probleemiga tegelemiseks. Üks neist on koolituste korraldamine, teine on abivahendite ja ressursside loomine, mis aitaks kirjutajatel paremaid tekste luua. Kolmas võimalus on selge kirjutamise kampaania.

Selge kirjutamine hõlmab loetavust ja tõlgitavust ning lihtsat, kuid unustatud põhimõtet, et kirjutada tuleb lugejale. Liiga palju komisjoni kirjutajaid kasutab žargooni, väljendab end halvasti ja paljusõnaliselt. Selge keelekasutus on aga väga oluline, kui me tahame, et Euroopa inimesed mõistaksid, millega Euroopa Liit tegeleb. Selge kirjutamise kampaania sai alguse personaliuuringust, mis korraldati 2009. aasta novembris. Üldine soov midagi muuta oli ilmselge. Näiteks arvas 91% vastanutest, et Euroopa Komisjoni imago oleks parem, kui komisjoni dokumendid oleks loetavamad. Suur hulk inimesi leidis ka, et komisjoni dokumente peaks vähemalt mingil määral kohustuslikus korras toimetama.

Praegune selge kirjutamise kampaania käib komisjonis kolmandat aastat. Sellel on ka eelkäija: 1990. aastatel taotles kampaania „Fight the Fog” samasugust eesmärki, kuigi see oli seotud ainult inglise keelega. Seevastu pole käimasolev kampaania ühe keele keskne, vaid selle juhis „Kirjuta selgelt”¹ on tõlgitud kõikidesse ELi ametlikes keeltesse.

¹ http://ec.europa.eu/translation/writing/clear_writing/how_to_write_clearly_et.pdf.

Selge kirjutamise kampaania pole mõeldud ühekordse sündmusena, vaid püsiva tööna teadvustada komisjoni töötajatele igapäevast vajadust hoiduda keerulisest ja kantseililikust keelest ning võtta omaks väljenduselgus, mis põhineb selgetel mõtetel. Oluline pole mitte ainult selge kirjutamine, vaid ka teksti liigendamise nii, et seda oleks lihtne lugeda ja et sõnum oleks selgelt ja ühemõtteliselt arusaadav. See ei ole kerge ettevõtmine, eriti Euroopa Komisjonis, mis on väga poliitiline institutsioon. Kogenud läbirääkijad kasutavad „konstruktiivset ebaselgust”, mille eesmärk ongi kavalate võtete abil kokkuleppeid saavutada. See võib olla kasulik lühiajaline lahendus, kuid teeb tõlkija elu äärmiselt keeruliseks. Samuti võib see viia kohtuvaidluse tähenduse üle otsustamisel – sellisel juhul on seaduse tegelik looja kohus, mitte seaduseandja. Nii et selgus on tegelikult meie kõigi huvides. See on demokraatliku seadusandluse küsimus.

Eelmainitud personaliuringus selgus ka, et kuigi komisjoni uuemad ametnikud oleksid heameelega nõus selgemas keeles väljenduma, on kõrgemal positsioonil olevad vanemad kolleegid selle maha laitnud ja eelistanud järeleproovitud viise, mis on tihti keerulised ja kantseililikud.

Selge kirjutamise kampaanial on nüüdseks seljataga esimesed kiired aastad, peetud on kolm suurt konverentsi, loendamatu arv loenguid ja kõnesid, kirjutatud hulk artikleid ja tehtud plakatikampaaniaid. Üks kõige populaarsem sündmus on olnud iga-aastane selge kirjutamise auhindade jagamine, mis tunnustab ja autasustab eriti selgelt kirjutatud komisjoni dokumente, brošüüre ja veebisaitide.

Kampaaniat koordineeriv rakkerühm on esitanud ettepanekuid, kuidas komisjon võiks lahendada segase kirjutamise probleemi. Keskendutakse neljale teemale:

- kuidas muuta komisjoni dokumendid selgemaks,
- kuidas tuua selge kirjutamise tava komisjoni töökultuuri,
- kuidas parandada komisjoni töötajate kirjutamisoskust,
- kuidas propageerida selget kirjutamist komisjoni üldistes suundumustes.

Nagu eelmiste kampaaniate korraldajad on juba avastanud, ei saa põhjaliku muutuse saavutamist ettevõttes võrrelda kiirjooksuga, see on pigem keskmaajooks, kui mitte maraton. Parandamatute optimistidena lootsime me muidugi teha kiiret ja suurt läbilööki. Kuid institutsioonid, eriti suured rahvusvahelised bürokratlikud asutused, tavaliselt järsu suunamuutusega kaasa ei lähe. Ometi näib, et praegune kampaania lükkab rahulikult, kuid siiski püsiva järjekindlusega lahti üha enam avanevat ust. Pealegi sõltub iga selline kampaania alati inimeste tõelisest ja püsivast panusest. Põhimõtteliselt on see mõtlemisviisi muutmine.

Lootkem siis, et kümme aasta pärast on unustatud need ajad, kui komisjoni dokumendid veel ei sãranud mõtteselguse ja väljendusrikkuse poolest!

AMETIKEELEHOOLE SOOMES

AINO PIEHL

Soome Kodumaa Keelte Keskuse teadur

HEA AMETI- JA SEADUSKEEL: ÕIGEKEELSUSEST ARUSAADAVUSE POOLE

Soome ameti- ja seaduskeelt on soovitud kogu ajaloo vältel parandada. Kuni 20. sajandi keskpaigani püüti ameti- ja seaduskeelde juurutada sobivaid väljendeid ja sõnavara ning pöörati tähelepanu sellele, et keel oleks grammatiliselt õige ja väljendusviisilt loomulik. Kuni 20. sajandi lõpuni mõisteti õigusaktide selguse all nende sisemist ja omavahelist järjekindlust. Alles alates 1970. aastatest on püütud ameti- ja seaduskeelt selgemaks muuta põhimõttel, et see oleks kodanikele arusaadavam. Eesmärk on olnud muuta selgemaks mõlema riigikeele (soome ja rootsi) seaduskeelt.

AMETIKEELE MÕISTE JA SELLE SELGEMAKS MUUTMINE

Hoolimata sellest, et ametikeele arusaadavamaks muutmiseks on tegeletud mitukümmend aastat, puudub soome keeles termin, mis väljendaks tehtud töö eesmärki ning vastaks ingliskeelsele terminile *plain language* ja rootsikeelsele *klarspråk*. Soomekeelne sõna *selkokieli* ('arekeel') tähendab lihtsustatud keelt, mida kasutatakse neil juhtudel, kui ka tavapärane selge keelekasutus on vastuvõtjale liiga raske. Arekeelseid tekste luuakse näiteks vanuritele, puuetega inimestele ja immigrantidele. Kui räägitakse ametikeele

selgemaks muutmiseks, kasutatakse sõna *virrakielenhuolto* ('ametikeelehoole').

Ka *virrakieli* ('ametikeel') ei ole üheselt tõlgendatav mõiste. On erinevaid arusaamu, kas *säädöskieli* ('seaduskeel' või 'õigusaktide keel') kuulub ametikeele mõiste alla või on see rööpmõiste, mis ei hõlma ametnike muud keelekasutust peale õigusaktide keele. Ametikeel võib igal juhul olla kas suuline või kirjalik ja sisaldada erinevaid tekstiliike. Haldusotsused on teistsugused kui ametiasutuste väljastatavad teated ja väljaanded. Ka riiklikud ja kohalike omavalitsuste ametitekstid erinevad üksteisest, Euroopa Liidu keelekasutus soome keeles erineb aga neist mõlemast.

Samuti ei ole lihtne tõmmata piiri ametikeele ja dokumendikeele vahele, sest vormiliselt on need väga sarnased. Firmade lepingud ja otsused meenutavad ametiasutuste vastavaid tekste. Selge keele mõiste ei käsitle ainult ametiasutuste dokumentide, vaid ka teiste tekstide arusaadavust. Õiguskeeles ei ole ainult ametiasutuste tekstid, kuid kõik teated ja dokumendid ei ole sisult juriidilised. Soomes on advokaadibüroode, pankade ja kindlustusseltside esindajad tunnistanud, kui oluline on kirjutada klientidele arusaadavalt ja pidanud vajalikuks osaleda ametikeele koolitustel.

Ametlike tekstide selgemaks muutmine on kuulunud keelehooldes töövaldkonda. Just keelehooldajad koostöös juristidega hakkasid esimesena Soomes arendama arusaadavat ametikeelt. Arusaadavuse parandamist võib näha keelehooldes osana. Soome keeles on kasutatud selleks terminit *tekstinhuolto* ('tekstihoolde'), sest see hõlmab terviklikku teksti. Raskesti arusaadavad tekstid võivad küll olla veatud grammatika ja ortograafia poolest, kuid tähelepanu tuleks pöörata ka teksti sisule, informatsiooni liigitusele ja sellele, millise seisukoha võtab tekst lugeja suhtes, milliseid sõnu ja lausestruktuure on kasutatud lugejani jõudmiseks.

ROOTSI KEELEST TÕLGITUD SEADUSKEEL

Soome ametikeele ja õigusaktide keele arengut on mõjutanud oluliselt asjaolu, et neid on ajaloo vältel kaua aega tõlgitud. Soome kuulus keskajast kuni 1809. aastani Rootsi Kuningriigi valdusesse ja Soomes kehtisid Rootsi seadused. Neid seaduseid tõlgiti mingil määral soome keelde, kuid neid tõlkeid ei trükitud. Seevastu kuninga määruseid tõlgiti ja trükiti 16. ja 17. sajandil. Määruste soomekeelsed tõlked olid oma struktuurilt väga sarnased rootsikeelsete originaaltekstidega ja võisid tähenduse poolest seetõttu olla soome keeles üsna ebaselged, sest igale mõistelegi pidi leidma tõlkevaste ja nii kasutati sageli omakeelse sõna puudumisel soomekeelses tekstis rootsi-, ladina- või prantsuskeelseid sõnu või lausa sõna-sõnalt rootsi keelt. Tõlkimine ei olnud alguses korraldatud jätkuva tegevusena. Alles 1735. aastal loodi esimest korda Rootsi valitsuse juurde soome keele tõlkija ametikoht.

Esimene trükitud soomekeelne seadus oli 1734. aasta Rootsi seaduse tõlge, mis ilmus 1759. aastal. Seadus oli oluline uuendus ja selle rootsikeelne tekst oli hoolikalt ette valmistatud. Selles püüeldi lühida väljendusviisi poole ja originaalteksti hea tase kumab läbi ka tõlkes, kuigi tõlge järgis siiski veel suurel määral originaalteksti ülesehitust. See seadus kehtis kaua, sest Rootsi seadused jäid jõusse ka siis, kui Venemaa 1809. aastal Soome valutas. Soomest sai Vene tsaarile alluv autonoomne suurvürstiriik. Soome valitsus ja kohtusüsteem töötasid aga edasi rootsi keeles. Seadusandlus tervikuna uuenes aeglaselt ja seetõttu tõlgiti 1734. aasta seaduseid uuesti soome keelde ka 1860. ja 1890. aastatel. Midagi on neist veel praegugi Soome seadustikus säilinud.

19. sajandi teisel poolel leidsid Soome ühiskonnas aset suured muutused. Nagu mujal Euroopas, tõstis ka Soomes pead rahvusaade. Ülikoolide ja valitsuse rahvuslikult meelesstatud ametnikud arvasid, et ühiskond peab toimima enamuse keeles – soome keeles. Mitmed neist rahvusliku liikumise juhtidest olid ise rootsikeelsed, kuid oma ideedest lähtuvalt vahetasid nad rootsi keele

soome keele vastu. Soome keelt hakati arendama uueneva ühiskonna vajadusi arvesse võttes mitmel moel. Tähelepanuväärsemad soome keele edendajad hakkasid parandama ka õigusaktide keelt, näiteks noored professorid Elias Lönnrot ja August Ahlqvist aitasid kaasa seaduste soomendamisele ja juriidilise sõnavara arendamisele.

1863. aastal andis tsaar Aleksander II rahvusmeelsete soomlaste ettepanekul välja määruse, mille järgi soome keel pidi kahekümne aasta pärast saavutama ametliku positsiooni. See tähendas, et hiljemalt aastal 1884 pidid soomekeelsed soomlased saama ametnikega asju ajada oma emakeeles. Niimoodi sai soomekeelne seaduskeel vähehaaval tuge ka teistsugusest ametlikust keelekasutusest. Täielikult võrdväärseks keeleks sai soome keel rootsi keele kõrval alles 1902. aastal.

Kogu 19. sajandi vältel valmistati õigusakte ette üldiselt rootsi keeles, kuigi ettevalmistajate hulgas oli sajandi lõpus ka juba soome keelt valdavaid ametnikke. Õigusaktid tõlgiti ja avaldati soome keeles. Soome keel sai ettevalmistuskeeleks 1907. aastal, kui Soomes valiti esimene ühekojaline parlament, mille liikmed olid üle 90% soomekeelsed. Sellest ajast alates hakati õigusakte tõlkima soome keelest rootsi keelde.

SOOMEKEELSE SEADUSKEELE ARENDAMINE

Aastal 1917 sai Soomest iseseisev riik, millel oli seaduse järgi kaks rahvuskeelt, soome ja rootsi. Enamuse, 80% ühiskonnast, moodustasid soomekeelsed. Õigusloome keeleks oli välja kujunenud juba soome keel, kuid suur osa ametnikkonnast rääkis veel emakeelena rootsi keelt või oli õppinud ja töötanud peamiselt rootsi keeles. Seetõttu oli rootsi keele mõju eriti ametikeelele ja õigusaktide keelele üsna selge, paljud lausekonstruktsioonid ja väljendusviisid olid soome keelele võõrad. Just nende puuduste tõttu

õigusaktide keelt kritiseeriti, teiste hulgas ka 1903. aastal loodud soomekeelses ajalehes Jurist, mida andis välja Soome Juristide Ühing. Ühingu eesmärk oli soome keele arendamine õiguskeeleks.

Kuna veel 1920. ja 1930. aastatel esines õigusaktide keeles nii keelelisi kui ka seadustehnilisi puudusi, tekkis mõte asutada õigusakte kontrolliv organ. Spetsiaalne seaduseelnõude järelevalveosakond loodi justiitsministeeriumi juurde 1936. aastal. Osakonna ülesandeks sai seadustehnilise kontrolli kõrval hoolitseda ka õigusaktide keelelise kvaliteedi eest. Kontrolliti, et valmis õigusaktid vastaksid seaduskeele normidele, oleksid täpsed ja loogilised. Eesmärk oli juurutada seaduskeelele omased vormid ja väljendid. Noor normeeritud soome keel vajas tollal samasugust ühtset ja juurdunud keelekasutust veel mitmes teiseski valdkonnas. Endiselt oli suur vajadus oskussõnade järele. Sellisest vaatenurgast nägid keele arendamist ka keeleuurijad. Selle üle aga, kuidas tavaline kodanik saab aru ametlikest tekstidest, ei arutletud.

Üldine arusaadavus oli teatavas mõttes siiski oluline eesmärk: see oli keskne põhimõte sõnavara loomisel. Nii nagu teiste valdkondade sõnade loomisel, püüti ka õigusaktide keeles vältida kreeka ja ladina laensõnu, samuti nüüdiskeele laenusid. Nende asemel loodi uusi sõnu soome keele baasil või anti olemasolevatele sõnadele uus tähendus. Sõnavara suurendamisel ja juurutamisel mängis suurt rolli esimene õiguskeele sõnaraamat, mille andis 1944. aastal välja Soome Juristide Ühing. Selle sõnaraamatu uudissõnade hulgas oli ka *säädös* ('õigusakt'), mis on „seaduse” ja „määruse” ülemmõiste. Sama ühing tegi teisegi väga olulise töö õiguskeele heaks, 1999. aastal ilmus neilt kaheksaköiteline õigusentsüklopeedia „Encyclopaedia Iuridica Fennica”. Mõlema projekti puhul tehti koostööd keelehooldajatega.

Alles 1970. aastatel kerkis esile nõue, et õigusaktide keel peaks olema arusaadav ka n-ö tavakodanikele. Sama mõtet oli tõstataud soome õiguskeele ajaloos ka varem, kuid ettepanekutest kaugemale seni ei oldud jõutud. Ülemaailmne huvi demokraatia ja ühiskondliku võrdõiguslikkuse vastu 1960. ja 1970. aastatel juhtis tähelepanu ka ametnike keelekasutuse arusaadavusele. Õigusaktide keel on ametnike keelekasutuse aluspõhi ja selle mõistetavust nähti möödapääsmatu tingimusena selleks, et rahvas saaks oma õiguste kohta teada ja neid järgida. 1960. aastate lõpus hakatigi ametikeelt ja õigusaktide keelt arendama selliseks, et kodanikud sellest aru saaksid.

1970. aastatel andis justiitsministeeriumi seadusandlusosakond juhiseid selle kohta, kuidas kirjutada ametikeelseid tekste ja õigusakte arusaadavalt. Asutustele hakati korraldama kursuseid, kus esinesid keelehooldajad. Hakati välja andma esimest korda eelkõige ametnikele suunatud juhendeid, kus pöörati tähelepanu arusaadavust raskendavatele nüanssidele, nagu näiteks abstraktsetele väljenditele, keerulistele lausekonstruktsioonidele ja laiemale üldsusele tundmatutele sõnadele.

1979. aastal andis valitsus ametikeelekomiteele ülesandeks välja mõelda, mida eesmärgi saavutamiseks peaks ette võtma. Komitees olid esindatud ametnikud, teiste hulgas seadusloojad, keeleteadlased, keelehooldajad ning kommunikatsioonispetsialistid. Komitee andis oma otsuse üle riiginõukojale 1981. aastal. Otsuses analüüsitakse ametikeele eri liike ja nende ebaselguse põhjuseid. Komitee arvates pidid ametnikud kirjutama sellist keelt, et põhihariduse omandanud inimene sellest aru saaks. Samuti pakkus komitee olukorra parandamiseks erinevaid meetmeid, millest osa on hiljem ka ellu viidud. Need on veel praegugi lähtekohaks menetlustele, millega pürgitakse selgema ametikeele poole.

RIIGINÕUKOGU OTSUS AMETIKEELE KOHTA JA SELLE TAGAJÄRJED

Üks olulisimaid komitee ettepanekuid oli, et riiginõukogu teeb otsuse meetmete kohta ametiasutuste keelekasutuse parandamiseks. Ametikeele otsus jõustus juba järgmisel aastal (1982) ja see kohustas riigiametnike hoolitsema selle eest, et nende väljastatud dokumendid erasikutele, ettevõtetele ja organisatsioonidele oleksid arusaadavalt koostatud. (Otsus puudutas ainult riigiametnikke; kohtuorganid pidid oma keelekasutuse eest ise hoolt kandma ja vallaametnike keelekasutuse eest vastutasid vallavolikogud.) Otsus kaotas kehtivuse aastal 2000, aga selle kohustused viidi Kodumaa Keelte Keskuse (Kotuse) ettepanekul üle 2003. aasta haldusseadusesse, mille hea keelekasutuse nõue puudutab kõiki ametiasutusi: „Ametnik peab kasutama korrektset, selget ja arusaadavat keelt” (haldusseadus 434/2003, § 9). Tänapäeval antakse juhiseid dokumentide keele kohta ka mitmes teises õigusaktis.

Ametikeele otsuses anti ka konkreetseid nõuandeid keelekasutuse kohta. Soovitati vältida väljendeid, mis ei ole üldiselt tuntud või mille tähendus ei selgu kontekstist. Kasutatud termineid soovitati lahti seletada. Lauseid soovitati tekstis sõnastada lihtsalt, rohkem samamoodi nagu ajalehtedes ja teatmekirjanduses. Ametiasutusi kohustati rahandus- ja justiitsministeeriumile aru andma, mida nad on otsuse täitmiseks ette võtnud. Seadusloojate koolitamisel hakati pöörama tähelepanu nende keelekasutuse oskustele. Otsuses nimetati selge keelekasutuse asjatundjaks Kotus, kes pidi hakkama lahendama ametnike keelekasutuse probleeme.

Pärast otsuse jõustumist hakkasid ametiasutused innukalt oma töötajatele selge keelekasutuse kursuseid korraldama. Ka seadusloojatele korraldati kursuseid, kus selgitati neid tegureid, mis mõjutavad teksti mõistetavust. Loengupidajateks olid Kotuse uurijad. Keskusele eraldati lisaraha, mille abil loodi 1980. ja 1990. aastatel kolmele ametikeele selgemaks muutmisele spetsia-

liseerunud uurijale töökohad. Loodi ka spetsiaalne koolitusüksus, kust riigi- ja vallaasutused võisid tellida tasulisi selge keele kursusi. Praegu on keskuses tööl kümme uurijat, kelle tööülesannete hulka kuulub ametikeele uurimine ja arusaadava keelekasutuse edasiarendamine. Nad annavad nõu, koolitavad ja kirjutavad teemakohaseid artikleid. Uurimiskeskus on koostanud ka käsiraamatu „Selge ametikeel” (1980) ja uue käsiraamatu „Ametikeelest kõikide keeleks” (1992). Ametlikus lehes hakati avaldama arusaadavat ametikeelt käsitlevaid kirjutisi rubriigis „Hea ametikeel”, mis ilmub veel praegugi.

Ametikeelekomitee otsuse järel koostas justiitsministeerium uue käsiraamatu seadusloojatele „Seadusandja käsiraamat” (1996). Selles käsitletakse seiku, mis mõjutavad tekstist arusaamist, lauseehitust ja sõnavara valikut, samuti tuletatakse meelde, et teadlikult ebatäpse fraasi kasutamine ei ole nõuetekohane seadusteksti ettevalmistamine. Seaduslooja käsiraamatus antakse rohkesti juhtnööre selle kohta, kuidas teksti arusaadavamalt sõnastada, ja need juhtnöörid on lahti seletatud näidete abil. Samuti tõdetakse, et vananenud ja üldkeelele võõraid väljendeid püütakse vähehaaval õigusaktidest välja jätta ja asendada tuttavama sõnavaraga. Käsiraamatus antakse nõu, et hea teksti koostamisel peab järgima n-ö kolme reeglit: õigusakti pügalas peaks olema kõige rohkem kolm lõiget, lõikes kõige rohkem kolm lauset ja igas lauses kolm osalause. Praegu töötatakse käsiraamatu uuendatud versiooni kallal.

Komitee otsuses rõhutati, et oluline oleks õpetada kirjutamist kõrgkoolides, eriti õigusteadust, ühiskonnateadusi ja majandust õppivatele üliõpilastele. Praegu kuuluvad mitmes ülikoolis juuraõpingute juurde kohustusliku osana ka emakeele ja väljendusõpetuse kursus ning seaduskeele kursus, kus muu hulgas õpetatakse teksti arusaadavust parandavaid ja nõrgendavaid üksikasju. Samuti toodi otsuses välja ka ametnike täienduskoolituse olulisus. Ametnikele pakuti pikka aega põhiteadmisi seaduse ettevalmistusest riigi koolituskeskuse kursustel. Kursustel käsitleti ka eraldi osana õigusaktide keele selgust ja arusaadavust, millest rääkisid

keelepspecialistid. Õigusaktide ettevalmistajaid koolitatakse samamoodi siiani, kuigi koolituskeskus töötab nüüd eraettevõttena.

Ametikeele otsus puudutas ka rootsikeelset ametikeelt ja rootsikeelseid õigusakte. Nende edasiarendamiseks loodi juba 1960. aastal riiginõukogu otsusega riiginõukogu rootsi keele komisjon. Praegune määrus komisjonile on aastast 1989 ja see määrab komisjoni ülesandeks aidata kaasa Soomes kasutatava rootsikeelse seadus- ja halduskeele selgusele ja arusaadavusele. Komisjon annab välja ka käsiraamatuid ja juhendeid. Esimene käsiraamat „Svenskt lagspråk i Finland” ilmus juba enne komisjoni määramist 1986, pärast seda on ilmunud sellest mitu uuendatud trükki, viimati 2010. aastal. Komisjon annab ka keelekasutuse soovitusi ja korraldab koos Kotusega koolitust. Seevastu soomekeelse õigusaktide keele ja ametikeele arusaadavuse edendamiseks ei ole loodud ühtegi ametlikku organit, kuigi sellekohaseid ettepanekuid on tehtud.

SEADUSKEELE PARANDAMISEST 2000. AASTATEL

Ka 2000. aastatel on õigusaktide arusaadavuse olulisust rõhutatud mitmeski õigusloome arenguprojektis, näiteks „Õigusloome arenguprojekt II” (2000) ja „Parema sätestamise tegevuskava” (2006). Matti Vanhaneni teine valitsus otsustas ellu viia „Parema sätestamise tegevuskava” soovitused. Valitsuse seadusloomeprogrammi valiti 22 pooleliolevat ja olulist õigusakti projekti. Selleks et neid valmistataks ette tegevuskava järgides, jälgiti nende tööprotsessi ja pakuti spetsiaalset tuge. Keeleküsimustes nõustas projekti Kotus.

Tegevuskava tööle andis nõu komisjon, mille esimees oli õiguskeelest huvitatud justiitsminister Tuija Brax. Tema ettepanekul tõstatati ka valitsusperioodi keskel peetud valitsusprogrammi järelevalve kontrollis (2009) õigusaktide keelehoolde küsimus ja haridusministeeriumi juures Kotuse tuleviku üle juurdlevalle töö-

rühmale tehti ülesandeks välja selgitada võimalused keelehooldel korraldamiseks. Töörühm andis oma hinnangu 2010. aasta alguses ja see sisaldas ettepanekut luua seaduskeele komisjon, mis suunaks ja koordineeriks soomekeelsete õigusaktide keelehooldet. Enne 2011. aasta valimisi ühtegi otsust siiski vastu ei võetud.

Pärast valimisi ametisse nimetatud Jyrki Kataineni uus valitsus otsustas jätkata tegevuskava elluviimist ja alustada uut seadusloomeprogrammi. Valitsusprogrammis teatati, et valitsus kavatseb tegeleda seadus- ja ametikeele arendamisega, luues selleks tegevuskava, mille eesmärk on arendada nii seadusloome kui ka ametnike keelekasutust, eelkõige kodanikega suhtlemisel ja asjaajamisel. Kotus oli enne valimisi korraldanud kampaania, selleks et uus valitsus hakkaks tegutsema ametikeele parandamise nimel. Valitsus teatas ka, et õigusloomes hakatakse kasutama abina ideaalse õigusloomeprotsessi mudelit, mis on sõnastatud eelmise valitsuse käivitatud projektis „Sujuvama õigusloome poole”. Praktiliste sammudeni pole veel jõutud, kuid Kotuselt on palutud mudeli kohta seisukohavõttu. Kotus ongi teinud oma ettepanekuid selle kohta, kuidas protsessi kirjelduses oleks tagatud arusaadavus ja hea keel, ning rõhutanud, et keelenõudeid peab planeerima juba õigusloome algetapis.

AMETIKEELE OTSUS JA SEADUSKEELE LAUSEEHITUSE ARENG

Ametikeelekomitee lähtepunkt oli, et ametikeel peab olema arusaadav ja seetõttu sarnanema üldkeelega. Eelkõige oli vaja muuta lihtsamaks ametikeele lauseehitust. Kuigi ametikeel ja seaduskeel on oskuskeeled, pidi püüdma ka õigusloomes kirjutada tekste, mis sarnaneksid üldkeelega. Üldkeelest erinevate joontena toodi otsuses välja tavalisele lugejale tundmatud sõnad, pikad laused ja keeruline lauseehitus ning tekstide mitmetähenduslikkus, mida

võib mõjutada näiteks püüde kompromissvormi poole. Komitee arvamused põhinesid peale praktiliste kogemuste ka mälu tegevuse uuringu tulemustel. Tulemuste kohaselt käsitleb inimese lühiajaline mälu korraga 5–10 sõna, mis peavad moodustama mingisuguse mõtestatud terviku, selleks et tekstist oleks võimalik ladusalt aru saada. Terviku moodustumist võivad aga takistada eespool mainitud asjad.

Ametikeelekomitee otsus tekitas suurt huvi ka keeleuurijate hulgas. Ülikoolides tehti 1980. ja 1990. aastatel uurimistöid, kus püüti välja selgitada, kas õigusaktide keel on pärast otsuse tegemist muutunud. Uurimused käsitlesid õigusaktide lauseehitust. Näiteks Päivi Naskali ja Asta Virtaniemi (mõlemad 1992) võrdlesid 1980. aastate teise poole õigusakte vanematega ja nende kohta tehtud uurimusi. Uurimustes vaadeldi just nimelt selliseid lauseehituse jooni, mida ametikeelekomitee oli pidanud arusaadavuse seisukohalt probleemiks. Need olid lause ja osalause pikkus, osalause arv, kõrvallause hulk ja koht lauses ning lauses esinevate nominalisatsioonide (sh kõrvallause asendavate lauselühendite ja partitsiipide ehk kesksõnade) arv.

Tabelis 1 on selliste tunnusjoonte näiteks lause Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivist 20/2002/EÜ. Kuigi lause on pärit tõlketekstist, kasutatakse seal täpselt samasuguseid arusaadavust raskendavaid lausekonstruktsioone nagu ka algupärastes soomekeelsetes õigusaktides. Näidetes on samasulised osalused ja fraasid samal tasandil, välja arvatud pealused. Soomekeelses tekstis on pealause alguses, ingliskeelses aga lõpus. Need on märgitud halli värviga. Soomekeelses tekstis on märgitud kesksõnad paksus kirjas ja teised nominalisatsioonid kaldkirjas. Soomekeelses lauses on 40 sõna ja 2 osaluset, kasutatud on 3 partitsiipi ja 3 muud nominalisatsiooni. Ingliskeelses lauses on aga 54 sõna ja üks osalause, seega on selles versioonis kasutatud kõige rohkem nominaalseid konstruktsioone (näiteks *adopted by, pursuing*) osalause asemel. Kui vaadata eestikeelset tõlget, siis siin on kõige rohkem osalauseid, kokku kolm.

Tabel 1. Rohkesti nominalisatsioonide sisaldav õigusakti lause

Radiotaajuusien käyttöä koskevien oikeuksien jakamismenettelyn on oltava avointa, selkeää ja syrjimätöntä		Selliste õiguste andmise kord on avatud, läbipaistev ja mittediskrimineeriv,
sanotun kuitenkin rajoittamatta niitä erityisperusteita tai -menettelyjä,	Without prejudice to specific criteria and procedures	ilma et see piiraks erikriteeriume ja korda,
joita jäsenvaltiot ovat omaksuneet	adopted by Member States	mille liikmesriigid on kehtestanud,
radiotaajuusien käyttöä koskevien oikeuksien myöntämiseksi	to grant rights of use of radio frequencies	et anda raadiosageduste kasutamise õigusi
radio- tai televisio-ohjelmien sisältöpalvelujen tarjoajille	to providers of radio or television broadcast content services	raadio- või teleringhäälingu sisuteenuste pakkujatele,
yleistä etua koskevien tavoitteiden saavuttamiseksi yhteisön oikeuden mukaisesti.	with a view to pursuing general interest objectives in conformity with Community law,	pidades silmas üldist huvi pakkuvaid eesmärke kooskõlas ühenduse õigusega.
	such rights of use shall be granted through open, transparent and non-discriminatory procedures.	

Soomkeelsete õigusaktide uurimine näitas, et muutused on aset leidnud just neis kohtades, mida ametikeelekomitee oli esile tõstnud. Laused olid muutunud lühemaks ja osalauseite hulk võrreldes varasemate õigusaktidega vähenenud. Samasugune areng on jätkunud ka 2000. aastateni, sest lausete pikkus sõnu ja osalauseid arvestades on vähenenud selgesti ka pärast 1980. aastaid (vt tabelit 2).

Tabel 2. Soomekeelsete õigusaktide lausete ja osalauseite pikkus

Uurimus	Sõnu lause kohta	Osalauseid lause kohta	Sõnu osalause kohta	Kõrvallauseid kõikidest osalauseitest
1920ndate õigusaktid				
Mäkitalo (1970)	24,5	3,3	7,4	65,5
Naskali (1992)	21,1	2,7	7,9	56,2
1960ndate õigusaktid				
Mäkitalo (1970)	23,1	2,3	10,0	53,8
Niemikorpi (1991)	22,4	2,4	9,6	–
1970ndate õigusaktid				
Ametikeelekomitee (1981)	21,0	2,3	9,2	–
1980ndate õigusaktid				
Naskali (1992)	18,9	2,1	9,1	47,3
Virtaniemi (1992)	19,6	2,0	10,0	36,7
2000ndate õigusaktid				
Piehl (2006)	14,9	1,5	10,1	33,9
2000ndate üldkeel				
Heikkinen jt (2005)	10,9	1,6	6,9	–

Tulemused ei tähenda aga seda, et õigusaktide keel oleks üksnes paranenud. Uurimuse järgi on sõnade hulk osalauseites püsinud samana või isegi suurenenud, samal ajal kui sõnade hulk lausetes on vähenenud. See tuleneb tõenäoliselt sellest, et pealauseites on paigutatud varasemate kõrvallauseite asemel mitmesuguseid nominalisatsioone, eelkõige kesksõnu. Need teevad osalauseite ja lausete konstruktsiooni keerulisemaks ja raskendavad tekstist

arusaamist; lahutades tegevuse ja selle objekti üksteisest väga kaugele, nagu järgmises näites verbi *asettaa* ja selle objekti *velvollisuudet* puhul on juhtunud.

Viestintäviraston on päätöksellään asetettava huomattavan markkinavoiman yritykselle *kilpailun esteiden poistamiseksi tai kilpailun edistämiseksi tarvittavat 2 momentissa tarkoitettut* velvollisuudet. (Sideturuseadus 393/2003)

'Sideameti otsusega määrata märkimisväärse turujõuga ettevõttele konkurentsi takistavate tegurite kõrvaldamiseks või konkurentsi edendamiseks vajalikud lõikes 2 nimetatud kohustused.'

Võrdle:

Viestintäviraston on päätöksellään asetettava huomattavan markkinavoiman yritykselle 2 momentissa tarkoitettut velvollisuudet, *jotka ovat tarpeen kilpailun esteiden poistamiseksi tai kilpailun edistämiseksi.*

'Sideameti otsusega määrata märkimisväärse turujõuga ettevõttele punktis 2 nimetatud kohustused, mis on vajalikud konkurentsi takistavate tegurite kõrvaldamiseks või konkurentsi edendamiseks.'

Nagu näidetest näha, võib partitsiipide (need on paksus ja nende laiendid kaldkirjas) abil väljendatut sõnastada ka relatiivlausega. Antud näites on see tehtud sõna *jotka* abil, aga seadust muutes (1327/2007) asendati laiendid *jos*-osalausega, mis rõhutab otsustamisõigust kohustuste määramisel. Naskali ja Virtaniemi uurimuste tulemused näitavad, et samal ajal kui relatiivsete kõrvallauseite kasutamine õigusaktide keeles on vähenenud, on suurenenud märkimisväärselt kesksõnade kasutamine. Selline areng on jätkunud üha jõulisemalt ka pärast ametikeele otsuse kehtestamist (vt tabelit 3), kuigi kesksõnade kasutamist on püütud juhendite ja koolituste abil vähendada. Õiguskeeles kasutatakse palju ka selliseid sõnu, nagu *sanottu* ('õeldud') ja *mainittu* ('mainitud'), mis on samuti oma vormilt partitsiibid. Kuigi partitsiipe kasutatakse 2000. aastate õigusaktides rohkem kui paarkümmend aastat tagasi, kasutatakse ka relatiivseid kõrvallauseid rohkem kui

varem. Seetõttu on õigusaktide lauseehitus muutunud varasemast keerulisemaks. Üldkeeles kasutatakse kesksõnu oluliselt vähem kui õigusaktides, ainult ligikaudu 5%.

Tabel 3. Partitsiipi ja relatiivpronoomenit (siduvat asesõna) sisaldavate osalauseste osatähtsus kõikides osalausestes

Uurimus	Partitsiipi sisaldavate osalauseste osatähtsus (%)	Relatiivpronoomenit sisaldavate osalauseste osatähtsus (%)
1920ndate õigusaktid		
Naskali (1992)	32,6	42,9
1980ndate õigusaktid		
Virtaniemi (1992)	64,8	16,7
2000ndate õigusaktid		
Piehl (2006)	99,3	18,5

SEADUSKEELE MUUD TUNNUSJOONED

Seaduskeele sõnavara ei ole palju uuritud, mistõttu selle arengu kohta ei saa esitada kindlaid andmeid. Vananenud väljendeid on vahetatud vähehaaval välja tänapäevaste vastu ja seda näeb ette ka „Seadusandja käsiraamat” („Lainlaatijan opas”). Näiteks tahtliku süütamise korral kasutatakse nüüd terminit *tuhopoltto*, mitte *murhapoltto* nagu varem; ja *mees*-lõpuliselt ametinimetusi on asendatud soost sõltumatute nimetustega või on loodud uutele ametitele neutraalseid nimetusi, näiteks *lapsiasiavaltuutettu* (‘laste ombudsman’), mitte *lapsiasiamies*. Teisest küljest võivad mõned haldus- ja õigussüsteemi uued terminid olla mõnikord üsna abstraktsed või liiga mitmesõnalised, mistõttu peab nende asemel kasutama lühendeid. Regionaalhalduse uuendus tõi 2010. aastal

keelde *elinkeino-, liikenne ja ympäristövirastot* (‘tegevusala-, liiklus- ja keskkonnaametid’), mida juba enne ametite loomist hakati kutsuma lühendiga ELY. Sellised lühendid ei ole üldiselt arusaadavad, vaid need tuleb selgeks õppida nagu võõrkeele sõnadki. Ka nende käänamine tekitab probleeme. Kotuse soome ja rootsi keele komisjonid ütlesid 2009. aastal välja oma seisukoha haldussüsteemi uute nimede ja nimetuste tegemise kohta. Peale tundmatute spetsiifiliste terminite raskendavad arusaamist ka tuttavad sõnad ja väljendid, mis on seaduskeeles saanud mingi eritähenduse.

Britt-Louise Gunnarsson tõstis 1980. aastal oma väitekirjas esile asjaolu, et arusaadavust nõrgendab ka seadustekstide vaatenurk: õigusaktid on kirjutatud juristide vaatenurgast ja neis puudub palju sellist informatsiooni, mis on seaduse ja haldussüsteemi tundjale enesestmõistetav. Selliste teadmiste mitteomamine takistab aga tavalisel kodanikul ka lihtsalt ülesehitatud õigusakti sisust aru saamast. Näiteks sellised tavalised väljendid nagu *voidaan panna täytäntöön kuten lainvoimanan tuomio* (‘võidakse pöörata täitmisele nagu seadusjõuline kohtuotsus’) või *ennen kui päätös saa lainvoiman* (‘enne kui otsus saab seadusjõu’) eeldavad õigussüsteemi tundmist. Samuti ei kirjutata seaduse tekstidesse olulisi seiku näiteks apellatsioon- ja halduskohtumenetlusest, sest oletatakse, et neid teatakse niigi näiteks haldussüsteemi ja kriminaalasju puudutava seadusandluse kaudu. Seepärast ongi esitatud küsimus, kas lauseehituse ja sõnavara viimistlemine parandab seadustekstide arusaadavust või ainult nende loetavust, nii et lihtsana tunduva teksti tähendusest võidaksegi märkamatuvalt valesti aru saada.

Kotuse korraldatud korteriühistuseaduse keelehooldde uurin-gus märgati, et kõige kergemini aktsepteerisid õigusaktide loojad keelehooldajate selliseid muudatusettepanekuid, mis puudutasid lauseehitust ja sõnavara. Need seisukohad olid päevakorras juba 1970. aastatel, kui räägiti ametikeele hooldest. Seevastu harve-mini kiideti heaks neid ettepanekuid, mis püüdsid teksti muid

tunnuseid muuta. Sellised ettepanekud käsitlesid selgitava informatsiooni lisamist ja teabe paigutust tekstis, näiteks soovitati seadustele viitamise asemel rohkem korrata ja selgitada sõnaliselt seda, millele viidatakse. Ka ettepanekud liigenduse muutmise kohta ei saanud mujal heakskiitu kui ainult paragrahvi sees. Põhjuseks võib olla asjaolu, et selliseid seiku ei peeta keelelisteks parandusteks. Küsimus võib olla ka selles, et ettepanekud erinevad liiga palju seaduskeele traditsioonidest. Sellest võib ehk järeldada, et üle kolmekümne aasta kestnud arutelu on küll teinud tuttavaks teatud arusaadavust mõjutavad seigad, kuid osa ametikeelekomitee poolt vähem tähelepanu saanud muudatusettepanekuid ei leia piisavat kõlapinda.

AMETIKEEL ON KA VASTASTIKUNE SUHTLEMINE

Ametikeele arusaadavust segavad samasugused struktuuri ja sõnavara probleemid nagu seaduskeele puhulgi. See on loomulik, sest õigusaktid on ametnike tegevuse aluspõhi ja ka ametiasutuste väljastatavates tekstides kasutatakse õigusaktidest pärinevaid sõnu ja fraase ning sageli laenatakse neist terveid lauseid ja lõike. Ametitekstis on siiski ka erijooni, mis ei kuulu seadustekste iseloomustavate tunnuste hulka. Mitmeid asjaajamistekste võib nimelt näha vastastikuse suhtlemise vormina: kodanik taotleb luba ja ametnik vastab sellele, tehes asja kohta otsuse. Ametnikud kirjutavad kodanikele kirju: vastavad infopäringutele, saavad meeldetuletusi hilinenud maksete kohta, paluvad otsuste tegemise tarvis lisainfot jms.

Keelehooldajad on 1990. aastatest alates pööranud ametnike tähelepanu sellele, et vastastikusel suhtlemisel ei piisa hea teksti koostamiseks üksnes tuttavatest sõnadest ja lihtsast lauseehitusest. Teksti koostades peab arvestama, et näiteks oodatud vastust oleks kerge leida liigenduse ja pealkirjade abil. Oluline on ka see,

et ametnik ei kasutaks selliseid väljendeid, mis annavad tekstile ebaviisaka või halvustava tooni. Seda tähendabki haldusseaduse nõue korrektse keelekasutuse kohta. Näiteks selleks, et saada inimeselt otsuse tegemiseks lisatõestusdokumente, kasutavad ametnikud palvekirjades juba harjumuspärasel viisil seadustes sageli korduvat fraasi *uhalla, että asia muuten voidaan käsittelemättä* ('ähvardusel, vastasel juhul jäetakse asi käsitlemata'). Ametnikele on selline ähvardav keelekasutus kindlasti tuttav ja seetõttu neutraalne, kuid tavalise kodaniku jaoks tõenäoliselt mitte. Seni puuduvad veel uurimustulemused selle kohta, kas asjaajamistekstides on muudatusi toimunud.

EUROOPA LIIDU LIIKMESTAATUS TOOB TÕLKEKEELE SEADUSTEKSTIDESSE TAGASI

Soome liitus Euroopa Liiduga 1995. aastal. Liitumine tõi kaasa olukorra, kus tõlgitud tekstil on jälle oluline osa Soome seadusandluses. Liidu direktiivid peab ellu viima lähtudes Soome seadusandlusest ja neid õigusakte mõjutavad eriti direktiivide soomekeelsed tõlked. Euroopa Liidu seadusandlusel on võrreldes Soome omaga erinevad traditsioonid. ELi õigusaktides on sätestamise viis detailsem ja võib-olla just seetõttu on nende esitusviis paljusõnalisem, rohkemate lausetega ja lauseehitus keerulisem. Neis on sageli Soome õigusaktidele mitteomast pürgimust olla mõjuv ja deklaratiivne. Seetõttu ongi ELi õigusaktides sageli pikad ja keerulised sõnastused, kuigi sama heidetakse ette ka Soome riiklikele õigusaktidele. Soome poliitikud, ametnikud ja teised ELi õigusaktide kasutajad pörkasid seega ELi seadusandluses kokku nende jaoks võõra ametikeele ja õigusaktide stiiliga. Eriti võõrastavaks peeti Euroopa Liidu soomekeelseid seadustekste. See fakt ilmnis küsitlustest, mis korraldati 1998 ja 2006–2007 Soome ministriumide ametnike hulgas. Mõlemal korral

tõdesid 80% vastanutest, et soomekeelsetest ELi tekstidest on raske aru saada. Põhjuseks toodi välja keerulised lausekonstruktsioonid (70% vastanutest) ja võõrapärasena tunduvad ütlused (64% vastanutest).

Liitumisest peale on arutletud selle üle, kas ELi õigusaktide keelel on negatiivne mõju soome seaduskeelele. Negatiivset arengut nägi tollane parlamendi ombudsman. Ka seadusloojate hinnangul on ELi õigusaktid muutnud seadusloome taset kehvemaks. Euroopa Liidu tekstide tõlkimise tingimuseks on olnud, et tõlked ei tohi erineda märkimisväärselt originaaltekstist. Eriti alguses oli soomlaste suhtumine tõlkimisse väga ettevaatlik ja tõlkijaid juhendati hoolega algtekstist kinni pidama. Praegu on suhtumine vabam ja ka ametnike arvates on soomekeelsed tekstid paremaks muutunud.

ELi õigusaktide väga tugevat mõju Soome õigusaktide lausehitusele ei ole siiski märgata. Kui võrrelda 2002. ja 2003. aasta seaduste omadusi vastavate direktiivide omadustega, näitavad tulemused, et direktiivide laused on selgesti pikemad ja seda nii sõnade kui ka osalauseite hulga poolest. Ka nende struktuur on keerulisem (vt tabelit 1). Partitsiipe, lauselühendeid ja teisi osalauseid asendavaid verbivorme on neis ühe lause kohta kas sama palju või rohkem kui Soome õigusaktides. Nii on see hoolimata sellest, et kõrvallauseid, ka relatiivseid kõrvallauseid, on direktiivides rohkem (vt tabelit 4). ELi õigusaktides võib kesksõnu esineda üsna pikas reas: Marja-Leena Salo arvutuste kohaselt oli Euroopa Majanduspiirkonna lepingu soomekeelses tekstis partitsiipi sisaldava rea pikkus üldiselt neli sõna. Kõnekeeles on aga tavaliselt substantiividel ainult üks laiend, nagu ka üldkirjakeeles.

Tabel 4. Lausete ja osalauseite pikkus ning partitsiipe ja relatiivpronoomeneid sisaldavate osalauseite osatähtsus soomekeelsete originaalõigusaktide ja soomekeelsete ELi õigusaktide kõikides lausetes

	Sõnu lause kohta	Osalau- seid lause kohta	Sõnu osalause kohta	Partitsiipi sisaldavate osalauseite osatähtsus (%)	Relatiivpro- noomenit sisaldavate osalauseite osatähtsus (%)
Soome õigusaktid 2002–2003	14,9	1,5	10,1	99,3	18,5
ELi õigus- aktide soome- keelsed tõlked	19,8	2,2	9,1	101,6	22,5

SOOMLASTE MÕJUTUSVÕIMALUSED EUROOPA LIIDU ÕIGUSAKTIDE ETTEVALMISTAMISES JA DIREKTIIVIDE ELLUVIIMISEL

Euroopa Liidu direktiivide elluviimiseks on seadusloojatele koostatud eraldi juhend „Seadusandja ELi käsiraamat”, mille esimese trüki andis justiitsministeerium välja 1997. aastal. Selles juhendis seatakse direktiividel põhinevatele soomekeelsetele õigusaktidele samasugused nõuded nagu ka riiklikele õigusaktidele. Juhendis tõdetakse, et ELi õigusaktides kasutatav keel erineb sellest, millega Soomes on harjutud, aga sellepärast ei hakata soome seaduskeelt muutma. Soome seaduskeel peab arenema oma lähekohtadest sõltuvalt. Probleeme tekitavad tähenduselt ebaselged ütlused ja sellised direktiivides käibelolevad terminid, mis erinevad soome seaduskeele terminitest. Juhendi põhireegel on, et kasutada tuleb direktiivide termineid, kuid peab hoolega

mõtlemata, enne kui soome keeles juba juurdunud terminoloogiat muutma hakata. Kuigi direktiivide tõlgendamist tahetakse nende täitmisel vältida, rõhutab „Seadusandja ELi käsiraamat” siiski pürgimust arusaadavuse poole: „Kui ebaselgus ei ole sündinud tõlkimisprotsessi jooksul, vaid on eelkõige poliitilise kompromissi tulemus, peab täpselt läbi mõtlema, kuidas direktiiv ellu viiakse. Sellisel juhul tuleb hoolt kanda selle eest, et riiklik sätestamine oleks keeleliselt selge.”

Direktiividest pärinevate väljendite kasutamine õigusaktide tekstides tekitab õigusloomes üha probleeme. Seadusloojad suhtuvad probleemi erinevalt. Ühed näevad asja nii, et sõnastust peab järgima, et vältida Euroopa Komisjoni kahtlusi sõnastuse tähenduse samasuse kohta võrreldes direktiiviga. Teiste arvates võib direktiivide sõnastust muuta oma riigi seadusloomele sobivamaks ja tõlgendused sobivad komisjonile. Ka Euroopa Komisjonis võivad sõnastuse järgimise nõudmised sõltuvalt õigusakti teemast ja olulisusest vahelduda.

Soome ametnikele on jagatud juhiseid ka selle kohta, kuidas ELi õigusaktide väljakujunemist liidu seadusloomes mõjutatakse. Riiginõukogu õigusloome 2000. aasta arenguprogramm seadis euroliidu seadusloomes osalejatele eesmärgi, et ka need õigusaktid oleksid kodanikele arusaadavad. Eesmärk ei ole Euroopa Liidule võõras, sest see on esitatud ka ELi struktuuriüksuste vahelises lepingus ühenduse seadusloome ettevalmistuse kvaliteeti puudutavate ühiste põhimõtete kohta.

Soome ametnikud saavad omalt poolt mõjutada ELi õigusaktide soomekeelseid tõlkeid. Sageli leiab see aset viimases etapis, kui kommetaaride tegemiseks ei jää enam piisavalt aega. Soomlased räägivad õigusakte käsitlevates aruteludes üldiselt inglise keeles ega kasuta ka koosolekul tõlgi abi, mistõttu nad ei kasuta ka arutelude ettevalmistusajal soomekeelset tõlgitud teksti. Samuti ei tõlgita pärast ELi viimast laienemist ettevalmistusetapis olevaid dokumente kõikidesse keeltesse. Komisjoni ettepanekud tõlgitakse küll soome keelde, aga selles etapis ametnikud ei pruugi

jõuda või ei pea veel oluliseks soomekeelsesse teksti süveneda. Seetõttu saab soomekeelne tekstivariant sageli käsitlemisaja jooksul vähe tähelepanu. Ametnike suhtlemine ELi tõlkijatega sõltub iga ametniku huvist ja aktiivsusest, sest selleks ei ole kehtestatud ühiseid reegleid.

Komisjoni soome keele tõlkijad on seda puudust tähele pannud ja olukorra parandamiseks loodi 2009. aastal võrgustik, mille abil soovitakse lihtsustada ja parandada kokkupuuteid ametnike ning tõlkijate ja tõlkide vahel. Võrgustiku kaudu soovivad tõlkijad saada ametnike käest infot sobivate soomekeelsete terminite ja väljendite kohta juba komisjoni ettepanekute tõlkimise etapis. Hiljem saab vahendada tõlkijatele ka infot aruteludes kokkulepitud väljendite tähenduse kohta. Ka ametnikel on võrgustiku kaudu lihtsam leida üles see info, kellele oma kommentaarid tõlke kohta esitada.

Juhul kui ametnikud kasutavad soome keelt ja tõlgi abi õigusakte ettevalmistavatel koosolekutel, siis kasutavad nad tavaliselt ka soomekeelset teksti ja pööravad tähelepanu selle kvaliteedile ja esitusviisile. Kotus on teinud ettepaneku suurendada suulise tõlkimise osa ELi õigusaktide ettevalmistustöös. Ka parema sätestamise komisjon soovitas oma lõppraportis, et soome keele positsiooni peab ELi õigusaktide ettevalmistustöös tugevdama. Selleks et suuline tõlkimine paremini sujuks, teevad soome keele tõlgid koostööd nende inimestega, keda nad tõlgivad. Ametnikud jagavad tõlkidele infot õigete terminite kohta ja tõlgid annavad nõu selle kohta, kuidas saab kõnevooru tõhusamalt sõnastada. Koostöö paremaks korraldamiseks oleksid aga vajalikud sellekohased selged juhised.

ARUSAADAVUS ON EESMÄRK, AGA MITTE ALATI TEGELIKKUS

Soomes valitseb põhimõtteline üksmeel, et seadus- ja ametikeel peavad olema tavalisele kodanikule arusaadavad. Sellest hoolimata arutletakse üha näiteks Soome pensioniameti otsuste arusaadavuse ja seaduste ebaselguse üle. Pensioniameti enda seletuste kohaselt ei saa peaaegu kolmandik otsuste saajatest aru isegi sellest, kas otsus on nende jaoks positiivne või negatiivne. Parlament ja õiguskantsler on seevastu korduvalt juhtinud tähelepanu seadusettepanekute puudustele. Miks on nii, et head põhimõtted tegelikkuses ei realiseeru, kuigi ametnikud on juba praegu seadusega kohustatud neid järgima?

Püsiva ebaselguse põhjuseid on mitu. Osa neist tuleneb tekstide funktsioonist ja laadist. Õigusaktides käsitletavad teemad muutuvad üha spetsiifilisemaks ja tehnilisemaks ning neid on ilma valdkonnateadmisteta üha raskem mõista. Eriti määrustes on tänapäeval üsna detailseid ettekirjutusi. Teisest küljest liiguvad seadused ja ELi õigusaktid väga üldisel tasandil, kusjuures abstraktselt kirjeldatud nähtusi võib olla raske seostada tavalise lugeja või isegi seaduse rakendaja konkreetse maailmaga. Peale selle on õigusaktidel heterogeenne lugejaskond, kelle kompetentsuse tase võib suuresti erineda ja seetõttu võib olla raske otsustada, mida arusaadavus kunagi nõuab.

Ka suhtumist oleks vaja parandada. Õigusakte ja ametlikke tekste kirjutavad peale juristide ka teiste alade spetsialistid. Spetsialistid ei oska sageli mõelda, et asju saab asjatundlikult öelda ka teistmoodi kui ainult erialakeelt kasutades. Peale selle kasutavad ametnikud oma tekstides kindluse mõttes otse seadustekstidest võetud väljendeid ega räägi sellest, kuidas seadust rakendatakse just kõne all oleva juhtumi puhul. Ametnikel ja seadusandjatel ei ole võib-olla ka piisavalt infot selle kohta, milline kirjutusviis oleks arusaadav lugejale, kes ei orienteeru nende kitsal erialal.

Avalike aruteludega on tähelepanu juhitud ka sellele, et mitte ainult tavalistel inimestel ei ole raskusi tekstidest arusaamisega, vaid ministeeriumi eeskirjade tõlgendamisel ja õigusaktide rakendamisel on probleeme ka ametnikel.

Põhjuseid, miks õigusaktidest on nii raske aru saada, võib otsida ka õigusloomest. Ametikeelekomitee tõdes kunagi, et õigusaktide arusaadavuse vastutus lasub alati seaduse ettevalmistajatel. Praeguses olukorras tundub aga, et ettevalmistaja jääb kogu vastutust kandes üksi. Matti Vanhaneni valitsusprogrammi järelevalveraportis viidataksegi sellele, et riiklikul tasandil puudub organ, kes vastutab õigusaktide soome keele hoolde eest. Abi ja juhendamist keelekasutuse probleemides ega tagasisidet selguse kohta ei pakuta siis, kui ettevalmistaja kirjutab seaduse teksti. Eelnõude menetlusetapis ei ole aga tihtipeale ajanappuse tõttu enam võimalik suuri muudatusi teksti teha.

Intensiivne ettevalmistusaeg, vähesed ressursid ja arvamine, et keel on enesestmõistetavalt lihtne asi, on põhjusteks, miks õigusaktide keele arusaadavusele ja selgusele ei ole seni rohkem keskendutud. On eeldatud, et kõik, kes tegelevad õigustekstide kirjutamisega, saavad ise omal jõul hakkama. Etteheiteid võib teha ka poliitikutele, kes hea ettevalmistustöö asemel määravad võimatuid tähtaegu. Kui ettevalmistajad töötavad jätkuvalt sama intensiivselt, ei ole neil piisavalt aega kaaluda sõnavara ega sõnastust ega pöörata tähelepanu ka teistele teksti kvaliteeti mõjutavatele seikadele. Kui töötingimusi ei muudeta, siis vaevast saab õigusaktide kvaliteet paremaks muutuda. Ametikeele kvaliteedile avaldavad mõju samad tegurid. Tekstid koostatakse kiiresti ja eeskujul võetakse vanadest näidistekstidest. Samuti puudub teadmine selle kohta, mis on hea, suhtlust soodustava teksti eeldus.

Varasematest seadus- ja ametikeele parandamisprojektidest nähtub, et muutus ei sünni paberil kirjas oleva kava järgi. Selleks vajatakse tugevat poliitilist tahet, asutuse juhtkonna selget seisukohta, et haldusseadusega määratud hea keelekasutus on reaalne eesmärk, läbimõeldud ja teadvustatud tegutsemisviis; teadmisi, milline on hea tekst, ja aega uuenduste õppimiseks.

Kõiki esitatud ettepanekuid ei ole veel proovitud. Ametnikud võiksid oma tekste regulaarselt hinnata, nagu ametikeelekomitee juba 30 aastat tagasi soovitas. Komitee tegi ka ettepaneku, et igas asutuses võiks olla ametikeele eest vastutav inimene. Õigusaktide keeleliste omaduste hindamiseks võiks kasutada ankeeti, nagu mõjutuste hindamise puhul kasutatakse. Olulisi tekste, ka õigusakte, võiks kontrollida nende sihtrühma peal. Uute mõistete ning ametite nimede puhul oleks võimalik konsulteerida spetsialistide ja tõlkijatega. Ametnikud võiksid süveneda rohkem oma eriala terminoloogiasse.

Keele eest hoolitsemist ei tohiks pidada liigseks kohustuseks. Selgetest ja arusaadavatest tekstidest saavad kasu kogu haldussüsteem ja laiemalt terve ühiskond, mitte ainult nn asjatundmatud kodanikud. Samal arvamusel olid ka Soome parteid Kotuse korraldatud küsitluse tulemuste järgi. Alanud valitsusperiood näitab, kui kaugele valitsusprogrammi ülesannetega jõutakse. Tasub soovida kõige paremat, sest keel on enamiku ametnike tähtsaim töövahend: ilma keeleta ei ole seadust ega õigust ja ilma nendeta ei ole ka valitsemist.

- Gunnarsson, Britt-Louise, Functional comprehensibility of legislative texts: Experiments with a Swedish Act of Parliament. Text 1984, 4-1/3, pp. 71–105.
- Hallitusohjelman toimeenpanon arviointi hallituskauden puolivälissä. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 2009, nro 14; <http://www.vnk.fi/julkaisukansio/2009/j14-hallitusohjelman-toimeenpanon-arviointi-j26-the-finnish-j27-halvtidsoversyn/pdf/fi.pdf>.
- Heikkinen, Vesa, Hanna Hämäläinen, Lakiteksti viittaa toisiin teksteihin ja itseensä. – Kielikello 2011, nro 4.
- Iisa, Katariina, Aino Piehl, Virkakielestä kaikkien kieleen. Helsinki, 1992.
- Julkishallinnon erisnimet ja niiden suunnittelu. Suomen kielen lautakunnan ja ruotsin kielen lautakunnan kannanotto 12.11.2009; <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=3398>.
- Karppinen, Kaisa, Haastemiehen esimies: geneerisesti käytetyt mies-loppuiset sanat ajantasaisessa lainsäädännössä. Turku, 2009.
- Karvonen, Pirjo, Suomi eurooppalaisessa kieliyhteisössä. Helsinki, 1998.
- Kieli ja virkakoneisto. Virkakielikomitean mietintö. Komiteanmietintö 1981, 26. Helsinki, 1981.
- Koivusalo, Esko, Liisa Nyberg, Selkeä virkakieli. Helsinki, 1980. Lainlaatijan opas. Helsinki, 1996.
- Mattila, Heikki E. S., Suomalaisen oikeuskielen ominaispiirteet. – Oikeuskieli ja säädöstieto. Suomenkielinen lakikirja 250 vuotta. Toim. H. E. S. Mattila, A. Piehl, S. Pajula. Helsinki, 2010.
- Mäkitalo, Liisa, 1920-luvun lakikielen virkerakenne. [Pro gradu -työ.] Turun yliopisto, 1970.
- Naskali, Päivi, Laki on niin kuin se kirjoitetaan. [Pro gradu -työ.] Turun yliopisto, 1992.
- Niemikorpi, Antero, Suomen kielen sanaston dynamiikkaa. Vaasa, 1991.

Niemivuo, Matti, Lain kirjain. Lakitekniikka ja lakikieli. Helsinki, 2008.

Nikula, Paavo, Miten virkakieli on muuttunut 15 vuodessa? – Kielikello 1997, nro 3, s. 8–12.

Pajula, Paavo, Suomalaisen lakikielen historia pääpiirteittäin. Helsinki, 1960.

Paremmän sääntelyn neuvottelukunnan loppuraportti. – Oikeusministeriön julkaisuja 2011, nro 33; <http://www.om.fi/Etusivu/Julkaisut/Mietintojajalausuntoja/Mietintojenjalalausuntojenarkisto/Mietintojajalausuntoja2011/1302672828638>.

Paremmän sääntelyn toimintaohjelma. – Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 2006, nro 8; <http://www.vnk.fi/julkaisukansio/2006/j08-paremmen-saantelyn-toimintaohjelma-osa-1/pdf/fi.pdf>.

Piehl, Aino, Jos laki on direktiivin lapsi, millaiseksi haluamme sen kasvavan? – Vuosikymmen EU-suomea. Toim. A. Piehl, I. Vihonen. Helsinki, 2006, s. 55–74.

Piehl, Aino, Kotus kysyi, puolueet vastasivat – virkakielen parantaminen hallitusohjelmaan. – Kielikello 2011, nro 1, s. 4–7; <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=2313>.

Piehl, Aino, Suomalaisen oikeuskielen kehittäminen ja huolto. – Oikeuskieli ja säädöstieto. Suomenkielinen lakikirja 250 vuotta. Toim. H. E. S. Mattila, A. Piehl, S. Pajula. Helsinki, 2010.

Piehl, Aino, Virkamiehet EU:n säädösvalmistelussa. Tasapainoilua oman kielen ja työkielten välissä. – Kielen ja oikeuden kohtaamisia. Heikki Mattilan juhlakirja. Toim. R. Foley et al. Helsinki, 2008, s. 273–282.

Piehl, Aino, Matti Räsänen, Salli Kankaanpää, Kohti parempaa säädöskieltä. – Kielikello 2009, nro 2, s. 19–22.

Piehl, Aino, Inkaliisa Vihonen, Käännetäänkö tekstisi, tulkaataanko puheenvuorosi? Selvää suomea kansainvälisesti. 3. painos. Helsinki, 2006.

Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma 22.6.2011; <http://www.vn.fi/hallitus/hallitusohjelma/pdf332889/fi.pdf>.

Suomen kielen tulevaisuus. Kielipoliittinen toimintaohjelma. Helsinki, 2009; http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk7/suomen_kielen_tulevaisuus_kotus_verkkojulkaisuja_7.pdf.

Svenskt lagspråk i Finland. Föreskrifter, anvisningar och rekommendationer från statsrådets kansli 2010, nr 1; <http://www.vnk.fi/julkaisukansio/2010/m0110-svenskt-lagsprak-i-finland/pdf/sv.pdf>.

Tiilikä, Ulla, Hyvä hallinto – kielenkäytön kysymys. – Kielikello 2011, nro 1, s. 9–11.

Tiilikä, Ulla, Keskustelun periaatteista kohteliaisuuteen. Uusia näkökulmia virkakirjeiden ongelmiin. – Kielikello 1992, nro 3, s. 18–22.

Toimielinten välinen sopimus yhteisön lainsäädännön valmistelun laatua koskevista yhteisistä suuntaviivoista, tehty 22 päivänä joulukuuta 1998, EYVL C 73, 17.3.1999, s. 1.

Tyynilä, Markku, Lainvalmistelukunta 1884–1964. Helsinki, 1984.

Vihonen, Inkaliisa, Säättämisestä viestintään. EU:n selkeyttämispolitiikka vuodesta 2005 eteenpäin. – Vuosikymmen EU-suomea. Toim. A. Piehl, I. Vihonen. Helsinki, 2006, s. 44–54.

Virtaniemi, Asta, Säädöskielen virkerakenne. [Pro gradu -työ.] Jyväskylän yliopisto, 1992.

KUIDAS LUUA SELGE KIRJUTAMISE ÜLIKOOLIKURSUST? ROOTSI NÄIDE

YLVA BYRMAN

Linnaeuse Ülikooli rootsi keele lektor

Inimesed, kelle elukutse on tekste kirjutada, tõlkida ja toimetada, on tavaliselt läbinud mõne kirjutamiskursuse või on seda õppinud süvitsi ülikoolis ning läbinud sealjuures ka diskursuseanalüüsi ja lingvistikakursuse. Hoolimata sellest võivad isegi kogunud ja suurte oskustega tõlkijad ja toimetajad pidada keeruliseks luua tekste selge keele põhimõtetest lähtuvalt. Kerge on kirjutada keerulises õiguskeeles, järgides keelenorme ja kirjutamistavasid, mida on pikka aega enesestmõistetavaks peetud. Kuid keeruliste normide mittetunnistamine ja hämamise vastu võitlemine õigus-tekstis pole kerge. Et selge keele põhimõtteid rakendada, vajab iga professionaal teadmisi tekstianalüüsist, häid retoorilisi oskusi kirjutada erinevates žanrides ja erinevale publikule, teadmisi psühholingvistikast ning foorumit, kus keeleküsimusi arutada – see viimane on vahest kõige tähtsamgi.

Et neid vajadusi rahuldada, otsustas Rootsi Linnaeuse Ülikooli keele ja kirjanduse instituut luua kursuse, mis on mõeldud professionaalidele, kes soovivad arendada oma oskusi kergesti loetava teksti kirjutamises ja õppida, kuidas nad saavad rohkem selget keelekasutust rakendada nii avalikus kui ka erasektoris. 2007. aasta septembris käivituskki keelenõustamise ja tekstihoolde kursus, mis on poolenisti kaugõpe ja mille eest saab 30 ETCSi ainepunkti. Uusi üliõpilasi võetakse vastu igal aastal ja nende seas on ajakirjanikke, tõlkijaid, rootsi keele õpetajaid ja ametnikke, kellel on huvi tekstihoolde vastu. Selleks et kursusele pääseda, peab

sooritama sisseastumiseksami, mis näitab kandideerija tegelikku kirjutamis- ja toimetamisoskust. Samuti on vajalik eelnev lingvistika- või kommunikatsioonikursuse läbimine ülikoolis (vähemalt ühe semestri jooksul). Viiel nädalavahetusel saavad need umbes 25 tudengit Växjö linnas (kus toimub osa Linnaeuse Ülikooli õppetööst) kokku, et kuulata loenguid, osaleda seminaridel ja aruteludes. Ülejäänud osa kursusest toimub e-õppe vormis.

Kursusele antud hinnangud näitavad, et see on populaarne ja edukas. Esimesed lõpetajad on nüüdseks loonud tekstihoolde ühingu, kes korraldab iga-aastasest konverentsi, mis on avatud kõigile huvilistele. Osa tudengeid on aga soovinud õpinguid jätkata ning seetõttu on Linnaeuse Ülikool loonud ka keelenõustamise ja tekstihoolde bakalaureuseõppe.

Soovitaksin teistegi maade ülikoolidel mõelda samasuguse kursuse loomise peale. Selline kursus pakub kohtumisvõimalusi akadeemilistele tekstiuurijatele ja professionaalsetele tekstiga töötajatele. Selline kursus on üks rakenduslingvistika näide, millest on tõepoolest kasu kogu ühiskonnale.

KEELENÕUSTAMISE JA TEKSTIHOOLDE KURSUSE VIIS MOODULIT

- 1. Keelenormid ja erandid.** Antakse ülevaade rootsi keele muutmisesest nii ajaloolisest, geograafilisest kui ka sotsiokultuurilisest vaatepunktist lähtudes. Eraldi tähelepanu pööratakse keelenormide ja teadliku keele arendamise suhtele.
- 2. Kirjutamine ja toimetamine.** Selles kursuse praktilises osas arendatakse kirjutamise, toimetamise ja teksti analüüsamise oskusi.
- 3. Teksti analüüs ja žanrihoole.** Siin keskendutakse mitteilukirjandusliku proosa funktsionaalsele analüüsile. Eesmärk on paremini mõista, kuidas tekstikujundid valdkonniti erinevad ning õppida ametiasutustes tekstidega töötamise viise.

4. **Psühholingvistika ülevaade.** Antakse lühike sissejuhatus psühholingvistikasse, sealjuures keskendutakse loetavusuuringutele.
5. **Praktika.** Tudengid kasutavad õpitud teoreetilisi teadmisi ja oskusi mõnes asutuses praktilist keelehooldetööd tehes. Kursuse lõpus tutvustavad nad oma praktikakogemust seminaril ja ka oma lõputöös.

MIDA KURSUSE LÄBINUD ON ARVANUD?

„Olen vabakutseline tõlkija ja korrektor. Ma olen kindlasti sellest kursusest kasu saanud – ma tunnen end palju enesekindlamana kui varem.”

„Ma olen sellest kursusest tohutult saanud. Kasutades sealt saadud teadmisi, soovitsin oma ülemusele, et kõrgharidusametis loodaks uus ametikoht, mille täitja vastutaks keeleasjade eest. Nüüdseks on see koht ka loodud ja ma olen alustanud tööd keelekonsultandina. Ma olin ka enne kursuse läbimist keele ja tekstidega töötanud, aga see kursus andis mulle hoopis uued võimalused ja ideed ning teoreetilised teadmised.”

„Olen Rootsi politseiametis tööl arhivaarina, minu kõrvaleriala on tekstihoole. Ma olen väga õnnelik, et läbisin selle kursuse. Ilma selleta ei oleks mul sellisel tasemel võimet tekste analüüsida ning hinnata nende tugevaid ja nõrku külgi. Mulle meeldisid väga ka kokkusaamised oma entusiastlike kursusekaaslastega Växjös.”

„Töötan reklaamikirjutajana ja olen firmas vastutav keeleasjade eest. Ma sain kursusest palju kasu.”

„Olen rootsi keele õpetaja ja olen väga õnnelik, et valisin selle kursuse. Olen saanud õpitut oma igapäevases õpetajatöös ja ka pedagoogikaõpingutes kasutada. Oli nauditav täiendada oma teadmisi ja oskusi ka muul alal kui kooliharidus.”

SELGE KEELE KILDE SAKSAMAALT

SIEGFRIED BREITER

Clarity esindaja Saksamaal

Saksamaal hakati selge keelega põhjalikumalt tegelema 1970. aastatel. Saksa psühholoogid Inghard Langer, Friedemann Schulz von Thun ja Reinhard Tausch panid 1973. aastal aluse tekstide loetavuse teaduslikule lähenemisele, mida kutsutakse Hamburgi keelelise arusaadavuse kontseptsiooniks (*Hamburger Verständlichkeitskonzept*). Arusaadavuse all peavad nad silmas nelja eri omadust: lihtsust, liigendust ehk korda, lühidust ehk sisutihedust ning huvitavaid täiendusi, mis teksti rikastavad. Kontseptsiooniga loodi ka teksti loetavuse kontrolli meetod. Praegugi on arusaadavuse kontseptsioon Saksamaal kergloetavate tekstide hindamise aluseks.

Austrias on Richard Bamberger loonud meetodi (*Wiener Sachtextformel*), mille abil on võimalik saksakeelsete kooliõpikute tekstide keerukuse taset määrata. Selle valemi abil saab arvutada, millisele kooliastmele mingi õpik sobilik on.

1976. aastal avaldas ajakirjanik Wolf Schneider, keda on kutsutud ka stiilipaavstiks, teose „Wörter machen Leute” („Sõnad loovad inimesi”). Sellest ajast peale on ta pühendunud kergesti loetavate, kuid hea stiiliga tekstide kirjutamisele.

Aastatel 2004–2009 ilmus Bastian Sicki sulest menuraamatute seeria „Der Dativ ist dem Genitiv sein Tod” („Daativ on genitiivi surm”), milles autor kirjeldab läbi huumoriprisma keele väärkasutust paljudes eri valdkondades. Raamatutesse on koondatud autori artiklid, mis on ilmunud Saksa nädalalehes Der Spiegel.

Viimastel aastatel on paljud omavalitsused pingutanud selle nimel, et koostada elanikele kergemini arusaadavaid dokumente. Föderaalvalitsuse büroo eestvedamisel on välja antud ka brošüür

„Bürgernahe Verwaltungssprache“ („Kodanikule orienteeritud halduskeel“). Bochumi ülikoolis on käivitatud projekt „Idema“, mis pakub omavalitsustele ametlike tekstide kvaliteedi tõstmise teenuseid.

Saksa parlamendis töötab juba 1966. aastast toimetajate üksus, mida juhib Saksa Keele Ühing. Parlamendi liikmed algatasid 2006. aastal juhtprojekti, mis kestis aastatel 2007–2008 ning mille tulemusena loodi 2009. aastal seaduskeele toimetajate üksus. Üksusesse kuulub seitse keeletespialisti ja selle tegevust koordineerib samuti Saksa Keele Ühing. Üksus aitab Berliini föderaalministeeriumitel loetavaid tekste koostada.

Ka osa Saksa panku ja kindlustusfirmasid on mõistnud, et hästi loetavad tekstid on suurepärane turundusvahend. Seetõttu on nad värvanud oma asutustesse keelekonsultante või ostavad keelekonsultantide teenust sisse.

Saksamaal on välja kujunenud ka arekeele tugivõrgustik.¹

¹ <http://www.leichtesprache.org>.

ALGATUSTEST BELGIAS

KARINE NICOLAY

Kempeni Katoliikliku Kõrgkooli projektijuht

Võrreldes teiste riikidega ei ole Belgia ametnikud selge keele toetamisel kuigi ettevõtlikud olnud. 1992. aastal asutas föderaalvalitsus asutuse Bureau voor de leesbaarheid (otsetõlkes 'loetavusbüroo'), kust kõik valitsusametnikud saaksid küsida keelenõu. Kuid büroo eelarve oli väga väike, selle nõuanded ei olnud kohustuslikud ja praegu on selle tegevus soikunud.

Belgia põhjaosas asutas Flaami valitsus mõni aasta tagasi keelenõuandebüroo valitsusametnikele ja laiemale üldsusele. Oma brošüüris „In duidelijk Nederlands“ soovib büroo kasutada selget keelt. 2010. aastal kirjutas Flaami valitsus oma teabepoliitikast nii: „Valitsuse teave peab olema arusaadav kõigile elanikkonna rühmadele. Seetõttu peab meie tegevus olema mõistetav ka erivajadustega inimestele. Mis on hea väheste oskustega lugejale, on enamasti hea ka laiemale üldsusele.“

Flaami valitsus toetab rahaliselt ka Flaami Täiskasvanuhariduse Tugikeskust, üllitades arekeelset ajalehte Wablieft ning kergloetavaid raamatuid. Keskus korraldab ka selge keele õpitubasid ja toimetab tekste. Peale selle tegutseb valitsuse toel organisatsioon Toemeka, kes nimetab end arusaadava ühiskonna liikumiseks ning kirjutab selges keeles ümber mitmesuguseid brošüüre ja dokumente.

Teadlikkus selge keele tähtsusest suureneb Belgias aeglaselt, ent muutused toimuvad. Kirjaoskamatus puudutavas väljaandes on Flaami haridusminister kirjutanud: „Mitte ükski kirjaoskuse parandamise ettevõtmine ei saa olla piisavalt edukas, kui sellega ei kaasne katse muuta oluline teave võimalikult selgeks ja kättesaadavaks.“ 2010. aasta novembris korraldas Lääne-Flandria

provints populaarse konverentsi „Peidetud lävi” (mõeldes selle all arusaamatut teavet), kus toimus õpitubasid ja peeti kõnesid info kättesaadavuse või kättesaamatuse ja selgekeelsuse teemal.

Hiljuti alustas Kempeni Katoliikliku Kõrgkooli äriteaduskond Geeli linnas selge keele õpetamist üliõpilastele ning ta pakub selge keele konsultatsiooni ka teistele. Tuginedes rahvusvahelisele vajaduste analüüsile, taotles kõrgkool rahastust ka Euroopa Komisjoni pidevõppe programmist, et luua selge kommunikatsiooni magistriõppe kursus Euroopas. Sellele eelnes projekti tutvustus ja projekti toetuseks petitsioonile allkirjade kogumine. Toetajaid oli kõigis projektis osalevates riikides rohkesti, Eestis toetas seda üle saja inimese. Projektitaotlus sai heakskiidu ja 2011. aasta oktoobrist on projekti IC Clear koordinaator Kempeni Katoliiklik Kõrgkool töötanud koos Sigmund Freudi Ülikooliga (Austria), Simon Fraseri Ülikooliga (Kanada), Hariduse ja Teaduse Instituudiga (Portugal) ning Eesti Keele Instituudiga. Seotud partnerid on projektis Stockholmi Ülikool (keelekonsultantide programm), Pariisi Diderot' Ülikool, selge keele organisatsioon PLAIN ja Rahvusvaheline Infodisaini Instituut (Austria). Esimese samuna koostavad partnerid ülevaate selge keele olukorrast ja kasutatavusest. Peale selle küsitletakse eksperte ja disaini asjatundjaid paljudes maailma riikides, et otsustada, milliseid oskusi ja teadmisi vajavad keelekonsultantide koolitusprogrammis (osaliselt e-õppe kujul) osalejad. 2012. aastal käivitatakse esimesed juhtprojektid Belgias, Portugalis, Kanadas ja Austrias.¹

¹ Vaata <http://icclear.net>.

Mis on IC Clear?

IC Clear on üheaastase selge kommunikatsiooni magistrikursuse projekt.

Selge kommunikatsiooni kursusel õpetatakse selget keelekasutust ja infodisaini.

 euro-klaar
Europees diploma klare taal

 selge keel
Euroopa selge kommunikatsiooni diplom

 euro-claro
Diploma europeu em comunicação clara

 IC Clear
Diploma in clear communication

 euro-klar
Europäisches Diplom in klarer Kommunikation

 euro-klar
Europeisk examen i klarspråk

Miks IC Clear?

Suundumused

- Suurenev vajadus demokraatia ja kodanikuühiskonna järele.
- Selge keelekasutuse esiletõusmine lähiaastatel.

Vajadused

- Vajadus parandada selge väljendumise oskust ELi riikides.
- Vajadus kasutada selget keelt seadusloomes.
- Vajadus kasutada selget keelt ELi institutsioonides.
- Vajadus koolitada selge keele praktikuid.

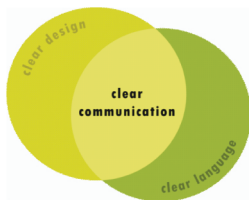
Võimalused

- Ainus selge keele koolitusprogramm on Rootsis.
- Rootsi statistika näitab, et kvalifitseeritud selge keele konsultantidele pakutakse piisavalt tööd.

Miks IC Clear?

Üheaastane selge kommunikatsiooni koolitusprogramm:

- ✓ aitab rahuldada vajadust selge väljendumise järele
- ✓ põhineb rahvusvaheliste ekspertide koostatud õppekaval
- ✓ ühendab teoreetilisi teadmisi, praktikat ja akadeemilist õpet
- ✓ kaasab õpetajatena kõrge kvalifikatsiooniga spetsialiste
- ✓ kasutab kombineeritud õpet (e-õpet jm)
- ✓ pakub õppemooduleid nii kohalikus keeles kui ka inglise keeles
- ✓ pakub valikmooduleid (nt selge seaduskeel, valitsus- ja finantsasutuste keel, tervishoiu keel, erivajadustega inimeste keel)

Partnerid

Kõrgkoolid ja instituudid, kes osalevad üheaastase koolitusprogrammi loomisel

Katholieke Hogeschool
Belgium

Simon Fraser University

Sigmund Freud Universität
Austria

Instituto Superior de Educacao e Ciencias
Portugal

Eesti Keele Instituut

Eesti Keele Instituut

SÕNUMEID MILANOST

VALENTINO SPATARO

Jurist ja tarkvaraarendaja

Itaalia haridussüsteemis ei õpetata kirjutamist, mis oleks suunatud lugejale. Seda puudujääki võib täheldada kõigis valdkondades, kuigi itaallaste seas on kirjutamine populaarne ja paljud peavad ka blogisid.

Avalikus teenistuses on selge keel hädavajalik. Paraku puudub selle valdkonna keelekasutuse üle igasugune kontroll, on ainult üksikuid kodanikualgatusi, et keelekasutust paremaks muuta. Õnneks on veebist võimalik leida selgemas keeles nii ametlikke dokumendipõhjasid kui ka kodanike endi koostatud juhiseid.

Finantsdokumentides tekib teksti keerukuse tõttu võimalusi erinevaks tõlgendamiseks. Seetõttu kasutatakse ebaselgust ära näiteks kohtuvaidlustes, kus vaieldakse sisu asemel vormi üle. Itaalia seadused on tihti väga pikad ja keerulised, raamatupidamiseseadused võivad koosneda lausa kolmesajast paragrahvist.

ELi direktiividest ja tsiviilseadustikust tulenevalt on siiski hakatud tarbija õigustele rohkem tähelepanu pöörama; samuti on asutatud tarbijakaitse organisatsioon, kes tarbijaga suhtlemist oluliseks peavad.

Äri vallas on Itaalias olemas mitmesuguseid mõjutusvahendeid eksitava reklaami korral, mida kontrollib sõltumatu organisatsioon Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato (konkurentsi- ja kaubandusamet)¹. Ilmekas näide on siinkohal konkurentsi- ja kaubandusameti meetmed mobiilsideteenuste pakujate katsete vastu üksteist eksitavate reklaamidega üle trumbata. Konkurentsi- ja kaubandusamet on hiljuti ettekirju-

¹ <http://www.agcm.it>.

tuse teinud ka mitmele suurele turismifirmale, kelle e-reklaamid olid ebaselged ja puudulikud ning hinnapakumised eksitavad.

Kohtukaasuste puhul saabub kohtuotsuse põhjendus Itaalias sageli mitu kuud pärast kohtuotsuse väljakuulutamist, see erineb paljudest teistest Euroopa riikidest, kus põhjendus ilmub pressiteates koos kohtuotsusega.

Itaalia Ülemkohtul on tulnud ette kaasusi, kus on esitatud kaebus mingit seadust puudutava erandi erandi kohta. Juhtum lõpetatakse vahel aga seetõttu, et hageja ei ole palganud juristi, kes suudaks kohtule juriidilises keeles selgeks teha, kuidas hageja erandi erandit tõlgendab. Mitmed hagid on tagasi lükatud just seetõttu, et need ei olnud esitatud piisavalt keerulises õiguskeeles.

Arusaadavate lepingute koostamist ülikoolis juuratudengitele ei õpetata ja nii juhtubki, et noored juristid satuvad tööle õigusbüroos, kus nad hakkavad lepinguid koostama vanemate kolleegide kivistunud eeskuju järgi.

Ka äriühingundades on raskesti arusaadavad lepingud probleemiks – vahel takistavad sellised lepingud ka läbirääkimiste pidamist.

Artikli autor on loonud internetiteenuseid puudutavate lepingute kodulehe², kuhu on koondatud ligi kuussada erinevat lepingut ja kasutustingimuste kokkulepet. Üldine tähelepanek on, et parimad lepingud on lühikesed ja selgete konkreetsete punktidega. Autor nimetab neid sotsiaalseteks lepinguteks, kuna neil on sarnased põhimõtted (nt Creative Commons'i litsentsid). Selgekeelne leping aitab leida kokkuleppe, kuid keeruline leping peab sageli silmas ainult ühe poole kasu.

Selgelt kõneldes saavad ka faktid ilmselgeks, mis kahjuks ei pruugi alati olla dokumendi koostaja eesmärk. Sel juhul on tegemist jõupositsioonilt kõnelejaga, kes võib teksti enda huvidest lähtuvalt tõlgendada. Kergesti loetav ja selge leping tõmbab aga klienti ligi ning võimaldab vältida vaidlusi.

² <http://www.legalgeek.it>.

Kui ELi institutsioonid soovivad Euroopa riikide pangakonto lepinguid omavahel võrrelda, pidid nad paluma eraldi selgitust Itaalia pangandustöötajatelt, kuna just Itaalia lepingute tekstid olid äärmiselt segased.

Autori arvates on ka maailma rahanduskriis arusaamatute lepingute tulemus, kuigi pankade vastu on sel teemal väga vähe süüdistusi esitatud.

Investorite loodud idufirmade ärimudelid on tihti sedavõrd keerulised, et alustav ettevõtte ei kujuta ette, millised tingimused teda ees ootavad ja satub kiiresti krahhi.

Kokkuvõtteks võib öelda, et selge keele kasutamist Itaalia õiguskeeles takistavad mitu tegurit. Selle olukorra muutmiseks tuleks Itaalia alustada ELi tarbijakaitse direktiivide järgimisest.

Selget suhtlust tuleb õpetada kõigile Euroopa kodanikele. Siis on tulevikus ka selgekeelseid lepinguid rohkem.

PORTUGALI TEEST SELGE KEELENI

SANDRA FISHER-MARTINS

Português Claro tegevdirektor

Selge keele põhimõtetest lähtumine on Portugalis võrdlemisi uus nähtus, kuid viimase nelja aastaga on saavutatud palju.

VÄHENE KIRJAOSKUS PORTUGALIS

Portugalis on kirjaoskamatus tõsine probleem. Inimestel on probleeme ka lihtsamate dokumentide lugemisega ning üle 10% inimesi ei oska üldse lugeda.

Olukorra teeb veelgi keerulisemaks see, et valitsusasutustes kasutatav keel kipub olema stampne ja jäik, arhailistest terminitest ja paberlikkusest kubisev – see on diktaatorliku režiimi aastakümnete visa jäänuk. See mitte üksnes ei suurenda lõhet tavainimeste ja võimuesindajate vahel, vaid toob ühiskonnas kaasa ka tõsise kõrvalejäämise probleemi.

Selge keel näib siin olevat ilmne lahendus, kuid 2007. aastal, kui ma asutasin ettevõtte Português Claro (Portugali selge keele koolitus- ja konsultatsioonifirma) ning hakkasin selle jaoks lobitööd tegema, ei olnud Portugalis peaaegu keegi selgest keelest kuulnud.

1990. aastatel oli riiklik haldusinstituut (avaliku teenistuse töötajaid koolitav asutus) küll korraldanud mõne selge keele kursuse, kuid kaugemale ei olnud need ideed jõudnud.

Alles 2006. aastal, kui valitsus algatas programmi Simplex, mille eesmärk on muuta kodanike suhtlemine riigiga lihtsamaks

ja tõhusamaks, hakkasid asjad muutuma. Simplex keskendus seadusandluse lihtsustamisele, kuid see avas tee ka halduskeele lihtsustamisele ja uuendamisele.

SELGE KEELE ALGATUSED AVALIKUS SEKTORIS

Viimase nelja aasta jooksul on algatatud avalikus sektoris mitu uuenduslikku selgekeelsuse projekti.

Selges keeles tekstid sotsiaalse turvalisuse kõnekeskuses. Kui sotsiaalse turvalisuse instituut avas oma esimese riikliku kõnekeskuse, seisis ta silmitsi probleemiga, kuidas pakkuda oma töötajatele sellist teavet, millest nad täielikult aru saaksid ja mida nad suudaksid ka abikäsiarvatele arusaadavalt edastada. Lahendusena koostati sadakond kirjet, mis andsid üksikasjaliku selges keeles ülevaate igast pakutavast tootest ja teenusest.

Telekommunikatsioonitoodete tarbijaportaali. Telekommunikatsiooniteenuse pakkuja Anacom on asendanud oma erialaslangist ja bürokraatiakeelest kubiseva tarbijatoe lehekülje kasutajasõbralikumaks selgekeelse portaali¹.

Selgekeelsed kokkuvõtted uutest seadustest. 2010. aasta oktoobrist on ministrite nõukogu juhatusena kõik määrused ja seadlused avaldatud Portugali Riigi Teataja võrguväljaandes koos selgekeelse kokkuvõttega nii portugali kui ka inglise keeles.²

¹ <http://www.anacom-consumidor.com>.

² Vaata ka <http://www.facebook.com/leiclara>.

KA ERASEKTOR ON LIHTSUSTAMISEST HUVITATUD

Portugali pangad, kindlustusfirmad ja telekommunikatsioonifirmad on olnud aktiivsed selge keele rakendajad.

Osa kindlustusfirmasid on koostanud uued klientidele mõeldud dokumendid ilma keeruka erialakeeleta, püüdes nii saavutada üldsuse usaldust selle valdkonna vastu. Ka pangad on koolitanud oma töötajaid selgemat keelt kasutama nii klientidele mõeldud dokumentides kui ka oma sisesuhtluses.

Kaks Portugali suurt telekommunikatsioonifirmat PT ja ZON on lasknud viimase kolme aasta jooksul lihtsustada oma dokumendipõhjad ja meilivormid. Hiljuti sai ZON esimese Portugali firmana õiguse kasutada selguse tunnustusmärki mõnel oma klienditeeninduse kirjal.

MIDA VÕIB OODATA TULEVIKUS?

Praeguse majanduskriisi tõttu on valitsuse prioriteedid muutunud ning lihtsustamine ei ole enam poliitikute põhiteema. Ometi olen ma veendunud, et kuna tarbijad on sunnitud keeruliste aegade tõttu oma apaatsusest loobuma, siis selgus ja läbipaistvus on nende nõudmistes kindlal kohal ning valitsus ja äriettevõtted mitte ainult ei vasta neile nõudmistele, vaid ka kasutavad selget keelt uuenduse ja arengu tööriistana.

USA SELGE KEELE TÕUS JA LANGUS. LÜHIÜLEVAADE AASTATEST 1950–2012

KAREN SCHRIVER

*Firma KSA Communication Design & Research juhataja,
USA Selge Keele Keskuse juhatuseliige*

Ameerika Ühendriikides pole ühest selge keele määratlust. Selge keel on Ameerika eri põlvkondadele tähendanud erinevaid asju; väärtused ja infovajadus on aja jooksul muutunud. Selge keele mõiste on muutunud ka nende jaoks, kes selges keeles kirjutavad või seda õpivad. See, mida inimesed selgeks keeleks peavad, oleneb kontekstist.

USA viimase kuuekümnepäeva aasta selge keele arengu võib jagada kolme ajajärku: aastad 1950–1980, aastad 1980–2000 ja aastad 2000–2012. Iga ajajärku iseloomustavad ameeriklaste erinevad ootused sellele, mil viisil valitsus ja ettevõtted nendega suhtlevad. Erinevad ajajärgud peegeldavad muutusi ka selles, kuidas neis asutustes töötavad inimesed selget keelt ning selle väärtust kodanike ja tarbijate jaoks tajuvad. Samuti näitavad need ajajärgud seda, millal on jõustunud olulised selge keele seadused, mille on vastu võtnud USA Kongress või president.

MIS ON SELGE KEEL?

Valitsusasutuse või muu asutusega suhtlemiseks on inimesel tavaliselt mingi kindel eesmärk. Näiteks:

- täita õppelaenu taotluse vorm ja saada aru selle tingimustest;
- hinnata alternatiivravi, selle riske ja eeliseid tavaraviga võrreldes;

- uurida internetist, kuidas täita valitsuse eeskirju oma äritegevuses;
- võrrelda uue ravimi kliiniliste uuringute tulemusi;
- aru saada, kuidas krediitkaardi väljavõttel on intress arvestatud;
- otsustada, milline tehnoloogia suurendaks äritegevuse edukust.

See ei ole meelelahutuslik lugemine, vaid igapäevane funktsionaalne lugemine, selleks et saada aru, otsuseid vastu võtta, õppida, analüüsida, reegleid järgida või tegutseda.

Et kogu suhtlemine toimiks selges keeles, tuleb silmas pidada lugeja eesmärke ja kontrollida, et lugeja ootusi on tõepoolest täidetud. Nagu igasugune hea ja professionaalne suhtlus, hõlmab ka selgekeelne suhtlus haritud keeleteadlikkust, võimet arvestada erineva publikuga ning teksti kujundamise oskusi. Praktikud võiksid tugineda empiirilistele uurimistulemustele ning teha võimalikult tõendus põhiseid valikuid. Lugejale suunatud selgekeelse suhtluse kavandamine tähendab sõnade, piltide ja visuaalse teostuse hoolikat valimist.

Uurimused näitavad, et lugejad saavad selgekeelsest tekstist kasu, olgu nad noored või vanad, head või kehvad lugejad, eksperdid või algajad, emakeeles või võõrkeeles lugejad. Selge keele meetodid aitavad lugejal saavutada soovitud – leida vajalikku infot, sellest aru saada ning seda rakendada.

SELGE KEEL AMEERIKAS AASTATEL 1950–1980

Huvi selge keele vastu sai USAs alguse 1950. aastatel ja see tekkis koos üldise tarbijate liikumisega, mille eesmärk oli juhtida tähelepanu eksitavale teabele ja julgustada tarbijaid tegema turul teadlikumaid otsuseid. Eesotsas tarbijakaitse advokaadi Stuart Chase'iga (raamatu „Power of Words” autor) hakkasid ameerikla-

sed välja astuma suurfirmade vastu, kelle reklaam oli tihti manipuleeriv ja eksitav. 1960. aastate lõpus loodi Ameerika Tarbijate Liit, mille eesmärk oli kaitsta tarbijaid nii riigi kui ka kodanike tasandil. Liit keskendus nendele asjadele, mis mõjutavad tarbija igapäevaelu, sealhulgas toidu- ja tarbekaupade ohutus, sidevahendid, energia, finantsteenused, eluase, kindlustus, privaatsus ja pettused. Valitsuse tarbijaküsimuste osakond püüdis aidata kodanikel tegelda segaste kantseilike teadaannetega. Ka televisiooni ja raadio jutusaated julgustasid inimesi saatesse helistama ja oma kaebustest korrumppeerunud firmade ja valitsusasutuste kohta teada andma. Suurenes avalik surve lihtsustada lepinguid, vorme, kasutusjuhendeid jms dokumente. 1960. aastatel laienes tohutult föderaalvalitsuse tegevus, see tähendas ühtlasi suurt paberitöö mahu kasvu, mille tekitasid uued valitsuse programmid. Sel ajal suurenes ka ameeriklaste skepsis valitsusasutuste suhtes.

1970. aastate alguses hakkas valitsus vastama kriitikale, mis oli suunatud tema avalikkusele mõeldud tekstide pihta. Inimesed nõudsid „sõnamulina” (*gobbledygook*) lõpetamist, selle väljendi oli Teise maailmasõja ajal välja mõelnud üks Texasest pärit Kongressi liige, et kirjeldada tekste, mis on täis žargooni, keerulist sõnakasutust või lihtsalt arusaamatut keelt. Ameeriklased soovisid sellist keelekasutust, mida iga kodanik mõistaks. 1975. aastal tutvustas New Yorgi Citibank esimest selges keeles kirjutatud lihtvekslit tarbijapanga tehingute jaoks. See suurendas selge keele teadlikkust äri- ja õigustekstides. Pärast seda, kui Citibank oli oma lihtveksli jt vormid ja lepingud ümber kirjutanud, leidsid panga juristid, et nad veetsid vähem aega väiksemates kohtuvaidlustes, millega püütakse sisse kasseerida halbu laene. Vähem aega kulus ka klientide lepinguid ja vorme puudutavatele küsimustele vastamiseks. Citibanki kliendilepingute ümberkirjutamine ei toonud pangale mitte ainult head mainet juristide ja selge keele kogukonna silmis, vaid see põhjustas tarbijasuhete paranemise kaudu ka turuosa suurenemise.

1972. aastal andis Richard Nixon välja määruse, et USA valitsuse infoleht Federal Register peab olema kirjutatud lihtsas sõnas-

tuses, et ka võhik aru saaks. Sellele määrusele järgnes 1976. aastal üüriseadus, mis kohustas omanikku andma üürnikule täpset ja selget teavet näiteks üüritasu ja üürilepingu lõpetamise kohta. 1976. aastal esitleti paberitöö vähendamise seadust, mis võeti 1980. aastal lõpuks vastu. Selle eesmärk oli vähendada dokumentide kordamist ja paljundamist ning aruandluse ja protokollimisega seotud kulusid, mis tulenesid valitsuse määruste ja ettekirjutuste täitmisest.¹

Need sündmused olid selge keele teadvustamisel olulise tähtsusega. Kuid USA selge keele liikumine sai sel ajajärgul suurima toetuse 23. märtsil 1978, kui president Jimmy Carter andis välja määruse nr 12044, mille eesmärk oli muuta keskvalitsuse õigusaktid selgemaks, lühemaks ja kasulikumaks. Carter nõudis, et kõik tähtsad õigusaktid oleksid võimalikult lihtsad, kirjutatud selges inglise keeles ning arusaadavad neile, kes peavad neid täitma. Sooviti vähendada koormavat bürokraatiat, viidates õiguskeele liigsele keerukusele, mis valitses enamikus määrustes ja valitsuse vormides. Ka määruses nr 12174 nõuti, et valitsusasutuste vormid oleksid võimalikult lühikesed ning et teave oleks selgelt esitatud. Nende määruste tulemusena hakkasid valitsusasutused piirama oma tava koguda kodanikelt (tihti kasutat) infot.

Kirjeldatud määrused sundisid valitsust tegema pingutusi, et oma paberitööd lihtsustada ja ümber kirjutada plangid, mis puudutasid 65-aastaste ja vanemate tervisekindlustusprogrammi Medicare, vähekindlustatute tervishoiuprogrammi Medicaid ja USA maksuametit (Internal Revenue Service). Ühtlasi ajendasid määrused valitsusasutusi New Yorgi osariigi eeskuju järgima, nimelt võttis too 1977. aastal esimesena vastu selge keele seaduse ja koostas oma selge keele seadustiku tarbijalepingute vallas. Selles oli kirjas, et tarbijalepingud peavad olema kirjutatud üldkeeles ja et nad peavad olema loogiliselt liigendatud ja pealkirjastatud. Selge keele seaduste vastuvõtmine innustas samuti mõnda õigus-

teadlast mõtlema sellele, kuidas seadusi, määrusi, korraldusi ja lepinguid veelgi selgemaks muuta, heaks näiteks on Bryan Garneri (2002) ja Joseph Kimble'i teos (2006).

Sel ajal kui juristid ja valitsusametnikud alles hakkasid selge keele põhimõtteid omaks võtma, oli olemas ainult mõni meetod, mille abil teksti selgekeelsust hinnata. 1950.–1980. aastatel rõhutas enamik selge keele praktikuid tekstide ümberkirjutamises keeruliste lausete ärajätmist, isikulise tegumoe kasutamist, lausete lühendamist ja keeruliste sõnade asendamist lihtsamatega. Enamasti ei räägitud teksti visuaalsest teostusest (kuigi siin oli küll mõni erand).

Et hinnata tekstide vastavust tarbija lugemisoskusele, rakensid praktikud tihti loetavusvalemeid (nt Rudolph Fleschi loodud valemit). Nii juhtus, et mõned praktikud lihtsalt kirjutasid valemi järgi ja eeldasid, et hea loetavustulemus tähendabki selgekeelset teksti. Uurimused aga näitasid, et selge keel on siiski midagi enam kui üksnes loetavuse kontrollimine. Tegelikult seadsid Ameerika loetavusuurimused valemite kasulikkuse kahtluse alla, osutades nende usaldusvärsuses ja paikapidavuses esinevatele suurtele vigadele. Põhiliselt kritiseeriti seda, et sõltumatud muutujad, millele valemid on rajatud (nt lause pikkus või sõna esinemissagedus), ei näita teksti arusaadavust just kõige paremini. Pealegi, kuigi valemid näivad objektiivsed, sest nad on varustatud numbriliste näitajatega, on nad oma olemuselt ikkagi subjektiivsed, sest näitajad tulenevad analüüsitava teksti võrdlemisest standardtekstiga (nn mõõdupuuga), mis võib olla analüüsitava tekstist väga erinev. 1970. aastate lõpuks oli Ameerika selge keele liikumine laiendanud oma algusaja küsimust „kas inimesed saavad sõnadest ja lausetest aru” ning hakanud vastust otsima küsimusele „kas inimesed tegelikult kasutavad suhtlemist oma eesmärkide saavutamiseks”.

¹ Vaata http://www.thecre.com/pdf/Carter_PaperworkRedAct1980.PDF.

SELGE KEEL AMEERIKAS AASTATEL 1980–2000

Keskvalitsuse tähelepanu selgele keelele vähenes märkimisväärselt 1981. aastal, kui president Ronald Reagan tühistas Jimmy Carteri määruse. Reaganile tundus, et tähelepanu tuleks pigem pöörata seaduste kahjude ja kasude vaagimisele kui nende kirjutamise ja kujunduse parandamisele. Kuigi Reagani valitsusajal vähenes selge keele toetus, säilitas osa valitsusasutuste ametnikke ikkagi huvi selge keele vastu. Need, kes uskusid, et selgelt kavandatud dokumendid säästavad valitsuse aega ja raha, jätkasid dokumentide lihtsustamist. Näiteks sotsiaalhooldusosakond, kes hoolitseb eakate ja puudega inimeste rahalise seisu ja tervise eest, pidas esmatahtsaks, et dokumendid oleksid selgelt koostatud, ja parandas paljud oma kodanikele saadetavate kirjade tekstid.

Hoolimata 1980. aastatel valitsenud leigest suhtumisest selgesse keelde, tehti sel ajal oluline uurimus selge keele ja ülesehitusega dokumentide kohta. See uurimus andis empiirilist toetust selge keele praktikale ja laiendas selge keele määratlust, lisades sellele ka teksti ülesehituse. 1978–1981 rahastas USA Riiklik Haridusinstituut dokumendikujunduse projekti. See oli laialdane uurimus, milles osalesid Ameerika Teadusuuringute Instituut (Washington), Carnegie Melloni Ülikool (Pittsburgh) ja New Yorgi konsultatsioonifirma Siegel & Gale. Projekti raames anti välja ka selge kirjutamise õpik, juhendiraamat, ülevaade uurimusest ja tosin tehnilisi aruandeid.² 1980. aastatel hakati ka teaduses huvi tundma selle vastu, kuidas inimene teksti loeb, kirjutab ja kujundab.

Selle ajajärgu teadustöö avardas oluliselt arusaamist sellest, milles seisneb selgekeelne väljendus ja kuidas seda hinnata. Selgus, et tekste, mis loetavusvalemite järgi said hea tulemuse, oli tihti võimatu mõista ja kasutada. Uurijad soovitasid praktikutel üksikute sõnade ja lausete asemel keskenduda pigem lõikude ülesehitusele,

² Vaata lähemalt Schriver 1997.

teksti loogikale, terviklikkusele ja sidususele. Sel ajajärgul toimus oluline muutus: uurijate fookus nihkus loetavuselt kasutusmugavusele.³

Kuna teave selge keele kohta oli rohkem levima hakanud, hakkas 1995. aastal rühm keskvalitsuse ametnikke korra kuus kohtuma, et püüda selge keele kasutamist valitsusasutustes propageerida. See rühm pani aluse selge keele võrgustikule PLAIN (Plain Language Action and Information Network).⁴ Selle eestvedajad pakkusid ametnikele lugejakeskse suhtlemise koolitusi. Järgnenud kümnendi jooksul koolitati selgekeelseid dokumente koostama sadu ametnikke. PLAIN on loonud ka mõjuvõimsa veebilehe⁵, kus jagatakse selgekeelsuse nõuandeid, allikaid ja näiteid.

1990. aastate keskel koges selge keele liikumine taas ühte suurt valitsuspoolset algatust. Nimelt andis president Bill Clinton 1996. aastal välja määruse nr 12988, milles kehtestatakse muu hulgas, et valitsusasutused peavad tegema jõupingutusi selleks, et seadustekstid oleksid selges keeles. Oma valitsusasutuste juhtidele mõeldud märgukirjaga „Selge keel valitsuse dokumentides” soovis Clinton selgust levitada ja selle eest seista. Ta veenis kõiki ametnikke looma dokumente kergloetavuse põhimõttest lähtuvalt ja kasutama pigem üldsõnu, isikulist tegumoodi ja lühikesi lauseid.⁶

Asepresident Al Gore oli veendunud, et selge keel on kasulik Ameerika kodanikele, öeldes, et selge keel on kodanikuõigus. Gore'i jõupingutuste tulemusena võtsid tööpoolest paljud ametnikud omaks selge keele põhimõtted, kuigi neil puudus selleks piisav rahaline toetus. Näiteks koostas USA Väärtpaberite ja Börsitehingute Komisjon (SEC) 1998. aastal „Selge inglise keele käsiraamatu”, mis keskendus dokumentide kujunduslikule ja

³ Vaata lähemalt Schriver 1989.

⁴ Mitte segamini ajada selge keele organisatsiooniga PLAIN (tõlkija märkus).

⁵ <http://www.plainlanguage.gov>.

⁶ Vaata <http://www.plainlanguage.gov/whatisPL/govmandates/memo.cfm>.

sisulisele ülesehitusele; selle eesmärk oli info ümbertöötamine, et võimaldada investeerijatel häid otsuseid teha.⁷

Samal aastal koostas SEC ka selge inglise keele juhendi avatud investeerimisfonde tutvustavate brošüüride kohta (dokumendid, mis sisaldavad aktsionäridele olulist infot, nt tasud ja varasem tulemuslikkus). Ettevõtmise eesmärk oli normida teksti ülesehitus, et investeerijad saaksid hõlpsasti erinevaid fonde võrrelda. Föderaalsete õigusaktide reeglistik kehtestas, et investeerimisetevõtted peavad oma reklaami loetavust parandama ja kasutama selge keele põhimõtteid dokumendi ava- ja lõpulehel, kokkuvõttes ning riskitegurite peatükis. Tekstide koostajad peaksid silmas pidama järgmist.

- Kirjuta selgelt, lühikeste lausete ja lõikude kaupa.
- Kasuta kirjeldavaid pealkirju ja alapealkirju.
- Kasuta täpseid üldkeelesõnu.
- Kasuta isikulist tegumoodi.
- Keerulise materjali puhul kasuta tabeleid või loetelusid.
- Välti õiguskeele žargooni, liiga kitsaid oskussõnu ja mitmekordset eitust.
- Lisa pilte, märke, kaarte, graafikuid vm kujunduselemente nii palju, et see ei eksitaks ja nõutav info oleks selge.
- Joonista graafikuid ja tabeleid õiges mastaabis. Info ei tohi ühelgi juhul olla eksitav.

Nagu näha, ei sisalda juhendid mitte ainult kirjutamissoovitusi, vaid ka seda, kuidas kasutada loetelusid, tabeleid jm kujunduselemente.

⁷ Vaata <http://www.sec.gov/pdf/handbook.pdf>.

George W. Bushi valitsemiseajal alates 2000. aastast selge keele algatused riigi juhtkonna tasandil soikusid. Kuigi liikumine sai vähe tuge kõrgemalt poolt, jätkasid mõned valitsusametid, konsultatsioonifirmad ja mittetulundusühingud selgekeelsete dokumentide ja kodulehtede jaoks tõenduspõhiste põhimõtete ja juhtnõuade koostamist. Heaks näiteks on 2003. aastal ilmunud raamat „Uurimuspõhine veebidisain ja kasutatavuse juhised”, mille andis välja Ameerika Ühendriikide Tervishoiu- ja Teenindusministeerium.⁸

Selge keele praktikud alustasid koostööd ka infodisaini ja kasutatavuse asjatundjatega, et luua toimivamaid infovahetamise viise. Selge keele toetajad hakkasid pidama loomulikuks, et selge keel hõlmab ka infodisaini ning et visuaalne ja sõnaline külg toimivad koos.⁹ Hakati mõistma ka kasutatavuse kontrollimise vajadust, isegi siis, kui see ei ole alati praktiline.

2003. aasta lõpus loodi mittetulundusorganisatsioon Selge Keele Keskus (Center for Plain Language), kelle eesmärk oli propageerida selgekeelset seadusloomet valitsusametnike ja äriühingute hulgas.¹⁰ Suheldes otse USA Kongressi liikmetega ning toetudes selge keele kohta tehtud empiirilistele uurimustele, aitas keskus seadusandjatel selge keele rakendamisest paremat ettekujutust saada ning mõista, miks selge keel on ka majanduslikult kasulik.

Kuigi sel kümnendil oli selgel keelil vähe ametlikku tuge, saavutati siiski paljudes valdkondades suurt edu. Näiteks alustas SEC Christopher Coxi juhtimisel 2008. aastal ulatuslikku kampaaniat investeerimisinfo kvaliteedi parandamiseks¹¹. See oli eelneva töö loomulik jätk ning selle tulemusel koostati „Infodisaini

⁸ Vaata http://www.usability.gov/guidelines/guidelines_book.pdf.

⁹ Vaata juhtumikirjeldust: Schriver 2012.

¹⁰ Vaata <http://centerforplainlanguage.org>.

¹¹ Vaata <http://www.sec.gov/news/press/2008/2008-119.htm>.

käsiraamat”, kus olid toodud ka illustratiivsed näited selgekeelsete finantsdokumentide kujundamise ja koostamise kohta. Käsiraamat näitas, kuidas tänu heale kirjutamisele ja infodisainile sünnivad suurepäraseks tooted.

2009. aastal alustas president Barack Obama oma ametiaega valitsuse läbipaistvust rõhutades. Samal aastal kehtima hakanud krediitkaardiseadus sätestas, et krediitkaardifirmad peavad oma lepingud, eriti intresse ja trahve puudutavad osad, kirjutama selges keeles. Üle vaadati ka föderalsed nõudmised kinnisvaratehinguid puudutavate dokumentide, tervisekindlustuse ja pensionimaksude kohta. Selge keele reforme viidi ellu paljudes osariikides, näiteks mitmel pool kirjutati ümber vandekohtunike juhised ja valimisedelid.¹² Obama administratsiooni toetus selgele keelele tõi kaasa ka selle, et Iowast pärit demokraadist kongresmen Bruce Braley algatas selge keele seaduse koostamise. Tema eesmärk oli näidata äriettevõtetele ja valitsusele, miks selge keel vajalik on – mitte üksnes seetõttu, et kodanikega tuleb selges keeles suhelda, vaid ka seetõttu, et selge keel aitab valitsusel aega ja raha kokku hoida.

Osaliselt sundvõõrandamise tõttu kodu kaotanud klientide survele võeti 2010. aastal vastu nn Dodd-Franki seadus, mis keskendub Wall Streeti reformidele ja tarbija kaitsmisele pankade ja teiste finantsettevõtete ebaeetilise käitumise eest. Muu hulgas kehtestas Dodd-Franki seadus nõude, et kodulaenu lepingutingimused oleksid kirjutatud selges keeles ja läbiksid tarbijapoolse kasutuskontrolli.¹³ Niisugune nõue aitaks tagada, et kodulaenu tarbija saaks kogu vajaliku arusaadava teabe enne laenulepingu allkirjastamist.

Rahanduskriis ja viimaste aastate majandusraskused on sundinud Kongressi tegelema pangandusreformidega ning keskenduma rohkem tarbija kaitsmisele. Kõige märkimisväärsem muutus Wall

¹² Vaata näiteks <http://www.nist.gov/itl/vote/upload/NISTIR-7556.pdf>.

¹³ http://www.dodd-frank-act.us/Dodd_Frank_Act_Text_Section_1032.html.

Streeti reformimisega seoses oli tarbijate finantskaitse büroo loomine. Büroo ülesanne on teha järelevalvet pankade, krediitiasutuste ja teiste finantsettevõtete tegevuse üle alates hüpoteeklaenu taotlustest krediitkaardilepinguteni, et tagada ameeriklastele ausad tehingud ja vajalik laenu teave (kampaania „Ole teadlik laenaja”). Hoolimata osa kongressiliikmete katsetest seda asutust rahastusest ilma jätta, on bürool 2012. aasta veebruari seisuga õnnestunud koostada selgekeelne krediitkaardilepingu näidis.¹⁴ Siiski on büroo tulevik ebakindel, kuna tal puudub piisav seaduslik mõju ja rahaline toetus. Ometi on kampaania „Ole teadlik laenaja” suurepärase näide selle kohta, kuidas selge kirjutamine ja disain pakuvad kasulikku informatsiooni ning ühtlasi suurendavad avalikkuse usaldust valitsuse vastu.

Praegused selge keele praktikud tunnevad muret selle pärast, kuidas lahendada viimaste aastakümnete usalduskriisi. Nad peavad oma südameasjaks endiselt selliseid küsimusi nagu „kas inimesed saavad sisust aru” ja „kas inimesed saavad teavet kasutada soovitud eesmärgil”, kuid nüüd on neile küsimustele lisandunud ka „kas inimesed usuvad esitatava info sisu”. Praktikud ei muretse enam üksnes visuaalse ja verbaalse info ühendamise pärast, vaid nüüd tegelevad nad ka eetika ja hoiakutega lugeja suhtes. Selgel keelel on oluline osa ühiskondlikus suhtluses ausa suhtlemise taastamisel.

Samamoodi nagu Dodd-Franki seadus on ülioluline tarbijatele, on selget keelt puudutavas seadusandluses teedrajav 13. oktoobril 2010 president Barack Obama allkirjastatud nn Braley selge kirjutamise seadus. Selle seaduse järgi anti föderaalasutustele aasta aega, et oma uusi dokumente selge keele põhimõtetest lähtuvalt koostama hakata. Selge kirjutamise seadus sätestas, et föderaalasutused rakendaksid selget suhtlust, mis on avalikkusele arusaadav ja kergesti kasutatav.¹⁵ Peale selle andis Obama 18. jaanuaril

¹⁴ <http://www.consumerfinance.gov/credit-cards/knownbeforeyouowe>.

¹⁵ Vaata <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/BILLS-111hr946enr/pdf/BILLS-111hr946enr.pdf>.

2011 välja määruse nr 13563 „Õigusloome parandamine”, kus on öeldud, et määrused peavad olema kättesaadavad, järjepidevad, selges keeles ja kergesti arusaadavad.¹⁶ Nende uute nõuete mõju on just hakanud avalduma. Oktoobrist 2011, kui selge kirjutamise seadus kehtima hakkas, on paljud valitsusasutused osalenud selge keele töötubades, toimunud on ka muid algatusi.¹⁷

Jaanuaris 2012 jätkas Bruce Braley oma võitlust selge keele eest, tehes ettepaneku koostada selgete määruste seadus. Braley sõnade kohaselt ei pea inimesel vaja olema raamatupidajat või juristi, et aru saada oma äritegevust mõjutavatest seadusaktidest.¹⁸ Kui seadus vastu võetakse, siis peavad uued ja täiendatud seadusaktid olema kirjutatud selges ja arusaadavas keeles, nii et ettevõtetele poleks vaja palgata spetsialiste, kes seadusi üldkeelde tõlgiks. Braley on kutsunud kodanikke üles aktiivselt valitsuse ja ettevõtete tegevust jälgima ning saatma talle näiteid viletsalt kirjutatud avalike dokumentide kohta, mida oleks vaja muuta.¹⁹

Huvi selge keelekasutuse vastu suureneb, kuna üha enam asutusi mõistab selge ja ausa suhtlemise sotsiaalseid ja majanduslikke eeliseid. Pangad on hakanud ümber kirjutama oma laenuaotlusi, ravimifirmad parandavad ravimikarpide silte, kindlustusfirmad annavad klientidele paremat infot oma tegevuse kohta. 2012. aasta veebruaris teatas tervishoiu- ja teenindusminister Kathleen Sebelius, et tervisekindlustusfirmadelt nõutakse oma pakutavatest teenustest selges keeles kokkuvõtet, mis võimaldab inimestel eri firmade teenuseid võrrelda. Selge keel on Ameerika Ühendriikides tööpoolest populaarsust kogumas, kuid valitsusasutustel on paraku veel pikk tee käia.²⁰ Selge Keele Keskuse esinaine Annetta

¹⁶ <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/FR-2011-01-21/pdf/2011-1385.pdf>.

¹⁷ Vaata <http://www.plainlanguage.gov/plLaw/fedGovt/index.cfm>.

¹⁸ <http://www.federalnewsradio.com/108/2712413/Bill-takes-plain-language-requirements-a-step-further->.

¹⁹ <http://braley.house.gov/stop-bureaucrat-speak>.

²⁰ <http://www.federalnewsradio.com/?nid=148&sid=2590884>.

Cheek on öelnud, et valitsus vajab suurt kultuurilist muudatust. Arvestades selge keele ajaloo viimase kuuekümneme aasta kogemusega, on see muutus visa tulema.

KIRJANDUS

- Carter, Jimmy, Improving government regulations: Statement on Executive Order 12044, March 23, 1978. – Public Papers of the Presidents of the United States, Book I. Washington, 1979, pp. 563–564.
- Felsenfeld, Carl, The plain English experience in New York. – Steinberg, Erwin R. (Ed.), Plain Language: Principles and Practice. Detroit, 1991, pp. 13–18.
- Garner, Bryan A., The Elements of Legal Style. Second edition. New York, 2002.
- How Plain English Works for Business: Twelve Case Studies. U.S. Department of Commerce, Washington, 1984.
- Kimble, Joseph, Lifting the Fog of Legalese: Essays on Plain Language. Durham, 2006.
- Kimble, Joseph, Writing for Dollars, Writing to Please: The Case for Plain Language in Business, Government, and Law. Durham, 2012.
- Mazur, Beth, Revisiting plain language. – Technical Communication 2000, 47(2), pp. 205–211.
- Redish, Janice C., The plain English movement. – Greenbaum, Sidney (Ed.), The English Language Today. New York, 1985, pp. 125–138.
- Redish, Janice C., Jack Selzer, The place of readability formulas in technical communication. – Technical Communication 1985, 32(4), pp. 46–52.
- Schrifer, Karen A., Evaluating text quality: The continuum from text-focused to reader-focused methods. – IEEE Transactions on Professional Communication 1989, 32(4), pp. 238–255.

- Schriver, Karen A., Quality in document design: Issues and controversies. – Technical Communication 1993, 40(2), pp. 239–257.
- Schriver, Karen A., Dynamics in Document Design: Creating Texts for Readers. New York, 1997.
- Schriver, Karen A., Readability formulas: What's the use? – ACM Journal of Computer Documentation 2001, 24(3), pp. 138–140.
- Schriver, Karen A., What we know about expertise in professional communication. – Berninger, Virginia W. (Ed.), Past, Present, and Future Contributions of Cognitive Writing Research to Cognitive Psychology. London, 2011, pp. 275–312.
- Schriver, Karen A., What do technical communicators need to know about information design? – Johnson-Eilola, Johndan, Stuart Selber (Eds.), Solving Problems in Technical Communication. Chicago, 2012, pp. 495–531.

KANADA PIKAAJALINE KOGEMUS

CHERYL STEPHENS

*Selge keele liikumise eestvedajaid,
firma Plain Language Wizardry juht*

Ametlikult on Kanada kakskeelne riik (riigikeeled prantsuse ja inglise keel), kuid suure immigrantide arvu tõttu räägitakse siin palju erinevaid keeli. Põlisrahvad püüavad säilitada ka oma põliskeeli. Peale prantsuse ja inglise keele kõneldakse Kanadas kõige rohkem hiina, itaalia ja saksa keelt. Umbes neli viiendikku Kanada rahvastikust elab 150 kilomeetri ulatuses USA piiri läheduses.

Kanadas on demokraatlike väärtuste toetuseks kasutusele võetud järgmised selge keele põhimõtted.

1. Inimesed peavad aru saama seadustest, mis nende elu korraldavad.
2. Kuna seaduste täitmine on kohustuslik, on kõigil õigus seadusi tunda.
3. Inimestel ei ole tegelikke õigusi, kuni nad ei tea ega mõista neid.
4. Inimesed peavad tundma põhilisi seadusi, et oma igapäeva-elu elada.

Kanada valitsus kasutab selget keelt selleks, et

- teavitada avalikkust seadustest,
- õpetada inimestele inglise ja prantsuse keeles dokumentide lugemist ja kirjutamist,
- tõsta tööjõu kvaliteeti,
- edastada tervishoidu puudutavat infot ja osutada mitmesuguseid teenuseid,
- teenindada avalikkust paremini.

ÕIGUSKAITSE KÄTTESAADAVUS

1972. aastal tõstas Kanada seadusreformi komisjon küsimuse avalikkuse kaasamisest seadusreformi elluviimisse. 1975. aastal väljendati komisjoni õiguskaitse kättesaadavuse aruandes muret õiguskeele raskesti mõistetavuse pärast. Briti Columbias 1987. aastal avaldatud õiguskaitse kättesaadavuse aruandes on pühen-datud terve peatükk selgekeelsusele.

Kanadas on föderaalvalitsemise süsteem, kuhu kuulub 11 provintsi ja 2 territooriumi. On ka föderaalne kohtusüsteem ning igas provintsis eraldi kohtusüsteemid. Kanada on kakskeelne riik ning siin toimib kaks seadussüsteemi: tavaõigus ja Québeci provintsis eraldi seadustik. Reformide toimima hakkamine võtab seetõttu üsna kaua aega.

Kanada õigushalduse instituut (Institute for Administration of Justice) korraldab igal aastal dokumentide kirjutamise koolituse, kus pakutakse selge keele kursusi kohtunikele ja kohtuametnikele. Kanada justiitsnõukogu (Judicial Council) avaldab selgekeelseid juriidilisi näidistekste ning propageerib selgekeelseid dokumen-dimalle. Riiklik justiitsinstituut (National Judicial Institute) on avaldanud selgekeelsust toetava kirjutise „Kirjaoskus kohtusaalis. Juhised kohtunikele”, et vältida diskrimineerimist kohtusüsteemis.

Kanada Seadusinfokeskus (Canadian Legal Information Centre) on rajatud selleks, et tegeleda seadusreformi komisjoni tõstatatud küsimustega. Seadusinfokeskus asutas Selge Keele Keskuse (Plain Language Center) ning alustas 1983. aastal selge keele materjale koondava raamatukogu loomist. Riikliku kirja-oskusekretariaadi (National Literacy Secretariat) rahastuse toel on paljud neist dokumentidest nüüd kättesaadavad ka internetis kirjaoskuse andmebaasi¹ kaudu.

1990. aastatel hakkas selge keelega põhjalikult tegelema ning seda uurima vabatahtlik juristide organisatsioon Kanada advo-

katuur. Õigusteemadel kirjutav tunnustatud autor Robert Dick avaldas 1995. aastal kirjutise „Seadustekstide kirjutamine selges keeles”. Cheryl Stephensi raamat „Selgekeelne õigustekst” aga avaldati osaliselt Kanada advokatuuri kodulehel. Kanada advo-katuur rakendab selge keele põhimõtteid järjepidevalt ning on avaldanud sel teemal ka kaks uurimust. 1990. aastal koostati koos Kanada Pankurite Liiduga „Sõnavahu tõus ja langus. Selge-keelse dokumenteerimise aruanne”, milles tõdeti, et selge keel on õigus- ja äritekstides hädavajalik. 1992. aastal ilmunud uurimus „Seadusmaailma tekste lugedes” kirjeldab aga nii vähese kirjaos-kusega klientide vajadusi kui ka piisava kirjaoskusega klientide raskusi õigusprotseduuride ja -tekstide mõistmisel. Uurimuse käigus võeti kasutusele ka termin „juriidiline kirjaoskus”.

2005. aastal avaldas Kanada haldustribunalide nõukogu (Council of Canadian Administrative Tribunals) trükise „Kirja-oskus ja ligipääs haldusõigusele Kanadas. Kuidas edendada selget keelt”. Nõukogu korraldas oma liikmetele ka 2-tasemelise selge keele e-õppe kursuse. Peale selle on selge keele koolitusi korralda-nud ka provintside haldusorganisatsioonid.

Briti Columbia õigusfond rahastas 2000. aastal selge keele võrgusõnaraamatu loomist, kus antakse õigusterminite ja koh-tutoimingutega seotud terminite selgekeelseid definitsioone. See sõnaraamat on saadaval kaheksas keeles.²

PAREMA JUHTIMISE ALGATUS. FÖDERAALVALITSUS

1975. aasta õiguskaitse kättesaadavuse aruande põhjal loodi asu-tustevaheline selge keele komitee. Sel moel levis selgekeelsuse praktika ka muudesse valitsusasutustesse. Näiteks koostas jus-tiitsministeeriumi õigusteenuste osakond päringutele vastamise

¹ <http://www.NALD.ca>.

² Vaata <http://www.legalglossary.ca>.

standardi ning kehtestas õigusnõustamise selgekeelsuse nõude. Justiitsministeeriumi programmide osakond algatas elanikkonna õigushariduse ja teavitamisprogrammi, milles samuti kasutati selget keelt. Elanikkonna õigushariduse ja teavitamisvõrgustik algatas 1990. aastatel selgekeelsuse infokeskkonna internetis.

Kanada valitsus propageerib selge keele kasutamist nii ingliskui ka prantsuskeelsetes tekstides ning dokumentide tõlgetes. Valitsuse kommunikatsioonipoliitikas (täiendatud 2006. a) on kirjas:

„Föderaalvalitsusasutustel on kohustus suhelda üldsusega selgelt ja arusaadavalt. Dokumentides ja suulises suhtluses tuleb kasutada selget ja grammatiliselt korrektset keelt. Programme, teenuseid ja algatusi puudutav informatsioon peab olema asjakohane, objektiivne ja kasutatav. Seda põhimõtet tuleb järgida ka institutsioonide sisesuhtluses, parlamendile suunatud dokumentides ning teiste ametiasutustega lävimisel nii kirjalikus kui ka suulises vormis.”

Kuna avalikud dokumendid peavad olema selged, arusaadavad ja kasutatavad, arvestab ka valitsusasutusi auditeeriv riiklik auditeerimiskorraldus selge keele ja loetavuse põhimõtetega. Kunagine Kanada peaauditiitor Shelia Fraser, kes töötas selles ametis kümme aastat, pidas väga oluliseks, et tema firma koostatud auditiaruanded oleksid Kanada maksumaksjale kergesti arusaadavad.

Kanada avaliku teenistuse kool reklaamib ühte kursust kodulehel nii: „Föderaalvalitsuse tekstides võib selges keeles kirjutamine olla kohati keeruline. See praktiline ja interaktiivne kursus õpetab kirjutama läbimõeldult ja lihtsalt. Osalejad õpivad selge keele põhimõtteid tekstis rakendama.”

Kanada valitsuse juurde on loodud riiklik kirjaoskusesekretariaat, mis toetab selget keelt erinevate väljaannete rahastamise kaudu. Näiteks 1989. aastal avaldati neljateistkümne föderaalasutuse ühistööna trükis „Selge keel – lihtne ja arusaadav. Kirjutamise käsiraamat valitsusasutustele”. Käsiraamatu põhjal pakuti föderaalasutuste töötajatele ka kolmepäevaseid kursusi.

Kanada politseijuhtide ühingu projekt „Kirjaoskusega kuritegude vastu”³ teadvustas selge keele olulisust Kanada politseis.

PROVINTSID

Mitmes provintsis on vastu võetud kohalikud selgekeelsuse juhised. Nende tegelik rakendamine sõltub paraku kohalike valitsuste eelarveprioriteetidest.

Kanada provintside seadused ja määrused on enamasti kirjutatud selges keeles. Yukoni piirkonna ametnikud rääkisid selge keele kasutamisest seaduseelnõude koostamisel juba 1988. aastal toimunud seaduskonverentsil. 1990. aastal anti Albertas välja esimene seadus, mis näeb ette selge keele kasutamise äriettevõtete finantsdokumentides. Samal aastal võeti Briti Columbias vastu selgekeelsuse nõue väiksemate kohtuvaidluste menetlemise seaduses ja kinnitati ka selgekeelsed dokumendimallid.

MAJANDUSRINGKONDADE JA TÖÖJÕUTURU VAJADUSED

Juba esimesed kirjaoskuse uuringud näitasid, et selge esitus ja lihtne sõnastus muudavad informatsiooni kättesaadavaks ka vähese kirjaoskusega inimestele. Nende jaoks on lugemine raske ja neil on tavaks lugemist vältida ning hankida infot muudest allikatest. Seda teemat on kajastanud Ontario kirjaoskusliidust Ruth Baldwin oma populaarses pamfletis „Selge keel ja kirjaoskus”.

1984. aastast on kohalikud kirjaoskusega tegelevad organisatsioonid korraldanud selge keele õpitubasid koostöös kogukon-

³ <http://www.policeABC.ca>.

dade aktivistidega. Riiklik täiskasvanute kirjaoskuse andmebaas⁴ hakkas 1989. aastal koguma selgekeelsust kajastavaid materjale ja neid üldsusele tasuta pakkuma.

1995. aastal avaldas Kanada statistikaamet koostöös OECDga teedrajava ülevaate seitsme OECD riigi (sh Kanada) täiskasvanute kirjaoskuse kohta. Nende aruanne „Kirjaoskus, majandus ja ühiskond. Esimese rahvusvahelise täiskasvanute kirjaoskuse uuringu tulemused” on aidanud elavdada selge keele liikumist Kanadas ja sellele suuremat kõlapinda leida.

TERVISHOID

Kanada rahvatervise liit (The Canadian Public Health Association) avaldas 1990. aastal selge keele materjalide kohta bibliograafialoendi, 1999. aastal aga terviseinfo selgekeelse kataloogi. Kanada rahvatervise liit on riiklik vabatahtlik mittetulundusorganisatsioon, kellel on sidemed rahvusvahelise rahvatervise kogukonnaga. 1997. aastast on selle organisatsiooni juures tegutsenud ka selge keele konsultatsiooniteenistus.

Alates 2000. aastast on Kanada valitsus näidanud üles suurenevat huvi selge keele vastu tervishoiu valdkonnas. Selgekeelne terviseteev tagab inimeste parema tervise, ravi tõhusama toime ning säästlikkuse tervisetööstuses. Ka Kanada ravimite ja ravitehnoloogiate amet toetab selget keelt ning annab välja selgekeelseid ravimite ülevaateid.

⁴ <http://www.NALD.ca>.

FINANTSETTEVÕTTED JA TARBIIJAKAITSE

Selgekeelsete seadustekstide propageerija David Elliott on kirjutanud juba 1970. aastatel oma raamatus „Kuidas seaduskeel kujunes” selgest keelest tarbijadokumentides: „Väidetavalt on selge keel arenenud seetõttu, et tarbijad vajasisid arusaadavaid dokumente ning valitsus ja äriettevõtted mõistsid, et selgekeelsed dokumendid on kasulikud ja tulutoovad.”

PANGANDUS JA KINDLUSTUS

Kanada pangandus- ja kindlustusfirmad ning hiljem ka väärtpaberifirmad lähtusid USA eeskujust. Firmade poliitika ei vastanud klientide vajadustele ja seetõttu hakkasid valitsusametid selgekeelseid dokumente nõudma tarbijakaitseaduste abil.

Kanada kindlustusbüroo alustas selgekeelsete kindlustusdokumentide koostamist juba 1982. aastal.

Alberta provintsi valitsus koostas koos Alberta kinnisvaraliiduga selgekeelsed kinnisvaralepingud ning koostöös Alberta tarbijateliiduga selgekeelsed kodu renoveerimise lepingud.

2000. aastal avaldas Kanada pankurite liit selgekeelsed hüpooteeklaenu näidisdokumendid. 2001. aastal hakkasid provintsi väärtpaberifirmad oma suhtluses rakendama selget keelt. Briti Columbia väärtpaberi komisjon avaldas ka oma selge keele käsi-raamatu.

VABATAHTLIK TEGEVUS

1980. aastatel kirjutas David Elliott Kanadas toimuvatest selge keele üritustest rahvusvahelises ajakirjas Clarity. 2004. aastal oli Elliott külalistoimetaja ajakirja 51. väljaandes, kus avaldati ka seitsme Kanada autori artiklid.

Cheryl Stephens hakkas 1991. aastal avaldama rahvusvahelist uudiskirja „Samal lainel. Uudiseid selgest keelest”.

1993. aastal asutas siinkirjutaja koos Kate Harrisoniga Kanada selge keele võrgustiku. Nüüdseks on sellest välja kasvanud rahvusvaheline selge keele organisatsioon PLAIN (Plain Language Association International), kes korraldab üle aasta rahvusvahelist konverentsi. Kaks esimest PLAINi konverentsi (1995 ja 1997) toimusid Kanadas.

SEADUSKEELEST LÕUNA- AAFRIKAS

FRANCES GORDON JA CANDICE BURT

Firma Simplified rajajad

Lühikokkuvõte

Lõuna-Aafrika Vabariik sai demokraatlikuks riigiks 1994. aastal. Riigi esimene demokraatlik valitsus pidas selget keelekasutust oluliseks ning koostas selges keeles põhiseaduse ja õiguste deklaratsiooni. 1990. aastatel ja 21. sajandi esimesel kümnendil anti välja mitu selgekeelset õigusakti. Käesoleval kümnendil on suurenenud selget keelt nõudvate seaduste hulk, mis näeb ette karme karistusi nendele ettevõtetele, kes ei kirjuta tarbijale mõeldud dokumente selges keeles.

SELGE KEELE SEADUSE SAAMISLUGU LÕUNA-AAFRIKAS

1994. aastal toimusid Lõuna-Aafrika Vabariigis esimesed demokraatlikud valimised. Esimest korda riigi ajaloos oli kõigist rassidest kodanikel õigus valida. Idealistlikud püüdlused olid suured – mitte kunagi enam eraldada ega diskrimineerida inimesi Lõuna-Aafrikas. Riigi õigussüsteem pidi põhjalikult muutuma.

1995. aastal rääkis tollane justiitsminister Dullah Omar seminaril „Selge keel, seadus ja teabeõigus” õigussüsteemi ümberkujundamisest. Minister Omar kutsus üles selge, arusaadava keele kasutamisele riigi seadustes, kohtuotsustes, tarbetekstides

ning raadio- ja telesaadetes. Ta rääkis selgest keelest kui võimalusest keelt demokratiseerida.

Lõuna-Aafrika Vabariigi põhiseadus ja õiguste deklaratsioon olid esimesed selges keeles kirjutatud seadustekstid Lõuna-Aafrikas.

Väljavõte Lõuna-Aafrika Vabariigi õiguste deklaratsioonist

Liikumis- ja elukohavabadus

Igaühel on liikumisvabaduse õigus.

Igaühel on õigus vabariigist lahkuda.

Igal kodanikul on õigus siseneda vabariigi territooriumil igasse paika, seal peatuda ja elada.

Igal kodanikul on õigus omada passi.

(artikkel 21)

Loodeti, et kui selgekeelsust nõutakse nii-öelda ülevalt, siis tuleb ühiskond (k.a äriettevõtted) sellega kaasa ja järgib eeskujut. Ometi ei ole nii läinud, nagu võib näha alljärgnevas väljavõttes ingliskeelsest laenulepingust, mis on mõeldud vähese kirjaoskusega inimestele väikelinnades.

No concession or indulgence made by LENDER to the BORROWER shall be deemed to constitute a waiver of any of LENDER's rights in terms of this AGREEMENT, and such indulgence or concession shall not be deemed a novation or amendment of any of the terms or conditions of this AGREEMENT. The parties further agree that, if LENDER should allow the BORROWER not to perform punctually in terms of all the provisions of the contract, or if it should accept late payments, such conduct shall not qualify as an estoppel if LENDER should at a later stage claim strict performance in terms of the contract.

On ilmselge, et keskmine lõuna-aafriklane ei saa selle lõigu sisust sugugi aru.

AASTAD 1995–2010: UUED SELGEKEELSUSE KOHUSTUSED ÄRIETTEVÕTETELE

Paljudes seadustes ja määrustes on püütud tagada, et keskmised lõuna-aafriklased leiaksid vaevata vajaliku teabe, et langetada teadlikke otsuseid. Näiteks finantsteenuste valdkonnas on selgele keelekasutusele viimasel kümnendil palju enam tähelepanu pööratud.

Selge keel on olnud nõudeks lühiajalise ja pikaajalise kindlustuse seaduses ning pankade tegevust reguleerivas pangandusseadustikus.

Kuigi paljud ettevõtted on pingutanud nende nõudmiste täitmise nimel, tuleb seadusandjate arvates tarbijate kaitseks veelgi rohkem ära teha.

AASTA 2010: SEADUSTES VÕETI KASUTUSELE SELGE KEELE DEFINITSIOON

Seadused ja määrused, mis on käesoleval kümnendil jõustunud, täiendavad selgekeelsuse nõudeid veelgi ja seletavad ka selge keele sisu.

Seadusaktid, mis muudavad selgekeelsuse kohustuslikuks peaaegu igasuguses ettevõtete ja kodanike suhtluses:

- tarbijakaitseadus, 2011;
- riiklik laenuseadus, 2009;
- ettevõtteseadus, 2011;
- tarbija ausa kohtlemise juhend (kavandatud ilmumisaeg on 2013).

Selgekeelsuse nõue Lõuna-Aafrika Vabariigi uutes seadustes on katse hoida lepingupooli tasakaalus. Lõuna-Aafrikas oli lepinguline vabadus koloniseerimise ja apartheidi ajajärgul tugevalt piiratud. Uued seadused peavad võrdsuse küsimust väga tähtsaks.

Tarbijakaitseaduse mitteräitmise eest on ette nähtud karmid karistused: üle 1 miljoni LAV randi suurune trahv (u 100 000 eurot) või 10% ettevõtte käibest.

SELGE KEELE DEFINITSIOON SEADUSTES

Allpool on toodud selge keele definitsioon tarbijakaitseseaduses (riiklikus laenuseaduses ja ettevõtteseaduses on definitsioon peaaegu samasugune, erinedes veidi ainult sõnastuse poolest).

Käesoleva seaduse tähenduses on teade, dokument või muu visuaalne info selges keeles juhul, kui keskmise kirjaoskusega ja vähese tarbimiskogemusega tarbija mõistab liigse pingutuseta talle suunatud teate, dokumendi või muu visuaalse info sisu ja tähendust, võttes arvesse:

- a) teate, dokumendi või muu visuaalse info konteksti, põhjalikkust ja järjepidevust;
- b) teate, dokumendi või muu visuaalse info ülesehitust, vormistust ja stiili;
- c) teate, dokumendi või muu visuaalse info sõnakasutust ja lauseehitust;
- d) illustratsioonide, näidete, pealkirjamallide ning muude lugemist ja arusaamist soodustavate abivahendite kasutamist. (artikkel 22)

Kõikehõlmav definitsioon. Selge keele definitsioon ei kõnele üksnes grammatikast ja sõnastusest – see kõneleb dokumendi sisust, ülesehitusest, disainist ja stiilist. Definitsioon algab üldise põhimõttega kirjutada lugejat silmas pidades.

„Keskmine tarbija”. Kui dokument on mõeldud tarbijatele, siis tuleb see kirjutada nii, et tarbijad sellest aru saavad.

„Keskmine kirjaoskus”. See termin on tekitanud palju vaidlusi. Kirjaoskuse kohta on Lõuna-Aafrikas tehtud vähe pädevaid uurimusi ja paljud eksperdid on kritiseerinud loetavusvalemi kasutamist Lõuna-Aafrika kontekstis.

„Vähene tarbimiskogemus”. Ametlike ja äritekstide kirjutajad, kes on harjunud kirjutama „keskmisele” tarbijale, peavad nüüd kirjutama vähese tarbimiskogemusega inimest silmas pidades.

„Sisu ja tähendus”. Tarbija peaks peale dokumendist arusaamise teadma ka dokumendi rakendumist puudutavat infot ja dokumendi mõju.

„Ilma liigse pingutuseta”. Kui tarbijal tuleb lepingu tingimustest arusaamiseks kasutada sõnaraamatut või konsulteerida juristiga, siis on tal vaja „liigselt pingutada” ja sellist dokumenti ei saa pidada selgekeelseks.

Definitsioonis on ka selge keele põhimõtteid.

Kontekst. Dokumenti koostades peab võtma arvesse, millal ja kuidas tarbija seda loeb.

Põhjalikkus. Dokument peab andma tarbijale täieliku teabe, et ta saaks teha teadliku otsuse.

Järjepidevus. Terminoloogia kasutamine peab dokumendis olema järjepidev.

„Ülesehitus, vormistus ja stiil” viitab sellele, kuidas dokument on struktureeritud – kõige olulisem teave peab olema lehe ülemises osas (mitte varjatult väikses kirjas).

„Sõnakasutus ja lauseehitus” viitab loetavuse põhimõtetele, arusaadava sõnavara kasutamisele, isikulises tegumoes lühikestele lausetele jms.

„Illustratsioonide, näidete, pealkirjamallide ning muude lugemist ja arusaamist soodustavate abivahendite kasutamine” muudab dokumendi atraktiivsemaks ning aitab edastada keerulist teavet.

SELGEKEELSUSE PROBLEEMID ÕIGUSES

Vara on veel öelda, kas selgekeelsust nõudvad seadused on saavutanud oodatud eesmärgi – anda tavalistele lõuna-aafriklastele rohkem kindlust ja paremat toimetulekut. Loomulikult on siin ka ületamist vajavaid probleeme.

Liiga vähe tõlkeid kohalikesse keeltesse

Seadused räägivad küll selgest keelest, kuid kava tõlkida dokumente ülejäänud kümnesse ametlikku keelde on siiani ebaselge.

Äridokumendid on enamasti kirjutatud inglise keeles ja vahel tõlgitakse neid ka afrikaani keelde (mis on hollandi keele järeltulija). Sageli äriettevõtted siiski tõlkida ei soovi, kuna see on kulukas. Rahanappus näib olevat ületamatu ning riigis, kus alla 10% elanikest räägib inglise keelt emakeelena ja ainult üksikud dokumendid on kättesaadavad muudes kohalikes keeltes, muudab see olukorra väga keeruliseks.

Meil on võrdlemisi hea ettekujutus selgest inglise ja afrikaani keelest (isegi kui sellel teemal palju vaieldakse), kuid meil puudub selge keele standard Aafrika keelte jaoks.

Selguse puudumine selge keele tähenduses

Paljud asutused ei näinud ette, kui keeruline ja kulukas on kõigi dokumentide ümberkirjutamine selges inglise keeles (rääkimata selgest keelest kõigis teistes kohalikes keeltes). Püütakse läbi ajada minimaalse seaduskuulelikkusega, kuna puuduvad selged juhtnöörid selge keele tuvastamiseks.

Seaduse kohaselt on seadusandjal õigus koostada selge keele juhised, kuid eriti kaugemale ei ole jõutud. Lõuna-Aafrikas pole vajalikke uurimusi selgest keelest ja on ebaselge, millel need juhised peaksid põhinema.

Selge keele ekspertide puudus

Kuni 2010. aastani oli Lõuna-Aafrikas meie teada ainult üks pühendunud selge keele konsultatsioonifirma. Firmal Simplified on õnnestunud küll selge keele alal koolitada mõningaid juriste,

ametnikke ja lingviste, kuid raha firma tegevuseks on raske leida.

Loodetavasti olukord siiski paraneb, kuna viimasel ajal on juurde tulnud uusi selge keele asjatundjatest praktikuid.

Seadusele allumise keerukus

Suurtel asutustel ja organisatsioonidel on sageli probleeme paljude uute seaduste ja määruste järgimisega. Selge keel on vaid üks paljudest nõudmistest, pidurdav tegur on alati ka rahanappus.

Kehvade ümberkirjutiste oht

Paljud suurettevõtted hakkasid selget keelt rakendama alles veidi enne või pärast selgekeelsust nõudvate seaduste jõustumist. See tõi kaasa kiirustamise ja sageli ei pühendata piisavalt aega parandatud tekstide ülevaatamisele.

SELGE KEELE TULEVIK LÕUNA-AAFRIKAS

Aina enam tarbijaid on teadlikud oma õigusest olla informeeritud. Ka ettevõtted pingutavad rohkem selleks, et kirjutada tarbijale arusaadavaid dokumente, vahel ka hirmust karmide karistuste ees tarbijakaitse seaduse mittetäitmise pärast. Siiani ei ole küll esitatud kaebusi, et dokumendid ei vasta selge keele nõuetele. Tulevik näitab, kas selliseid kaebusi üldse tuleb ning kuidas seejärel kohtud ja tarbijakaitsevolinik nendega tegelema hakkavad.

Oluline on veel üks hiljutine eelnõu – isikliku teabe kaitse eelnõu. Niinimetatud salatsemise eelnõu allkirjastas parlament 22. novembril 2011 (meedia poolt mustaks teisipäevaks kutsu-

tud päeval). Seda seadust on palju kritiseeritud kui läbipaistvuse ideaalile vastandlikku sammu – läbipaistvus oli üks aluspõhimõtteid, mis kinnitas Lõuna-Aafrika valitsuse toetust selgele keelele, kui demokraatlik valitsus 1994. aastal loodi.

Muret teeb ka see, et kuigi valitsus peaks samuti täitma tarbijakaitseaduse nõudeid, on mitmele omavalitsusele juba tehtud mööndusi seaduse täitmisel.

Eks aeg näitab, kas selge keel jääb ka edaspidi Lõuna-Aafrika valitsuse ja seadusandjate ideaaliks.